

■ वर्ष: ६ वे

■ अंक: ८ वा

■ ऑगस्ट २०२१

■ किंमत: ४० रुपये

मासिक

शिक्षणयात्रा

विक्रम बांदल

मासिक शिक्षणयात्री

शुभेच्छा!

“ शिक्षणयात्री मासिकास हार्दिक शुभेच्छा....

गेल्या सहा वर्षांपासून मासिक शिक्षणयात्रीने साहित्य,सांस्कृतिक, सामाजिक या बरोबरच शैक्षणिक वारसा जपत निस्पृह व निर्लेप असे मुल्याधिष्ठीत कार्य सुरु ठेवले आहे.

शिक्षक पालक व विद्यार्थी वर्गाला दिशादर्शन करणारं तसेच नवोदित लेखकांना लिहीतं करण्याचं उत्तम व्यासपीठ शिक्षणयात्री मासिकाच्या माध्यमातून अविरत सुरु आहे.

विशेषतः मुखपृष्ठावर वचिंताच्या जगण्याला स्थान देण्याचा प्रयोग नक्कीच आवडला.

असंच 'समृद्ध शिक्षण संस्कारांसाठी' हे ब्रीद घेऊन चाललेलं मासिक शिक्षणयात्री च्या समाजाला दिशा देण्याच्या कार्याला मनःपूर्वक शुभेच्छा!

”

विक्रम बांदल
उपविभागीय अधिकारी
पाचोरा जि.जळगांव

संवाद

सुभाष कुलकर्णी
संपादक

होणार... होणार... शाळा सुरु होणार म्हणून मुलं उल्हासात उड्या मारत होती. १७ ऑगस्ट पासून शाळेची घंटा वाजणार या आनंदात मुलांबरोबर पालक शिक्षकही आनंदीत झाली. ऑनलाईनला सारेच कंटाळले होते. आपापली शाळा बरी असं मुलांबरोबर शिक्षकांनाही वाटू लागले. शिक्षणाचा खरा उद्देश या ऑनलाईन अभ्यासाने सफल होत नाही. केवळ औपचारिकता चाललीय. सर्वांगीण विकासासाठी शाळाच बरी. बाजार सुरु, फेरफटके सुरु, दुकानं सुरु, कार्यालये सुरु मात्र शाळा बंद. म्हणून वाईट वाटत असतांनाच शाळा सुरु होणार याची बातमी कानी येते न येते तोच शाळा बंदच राहणार अशी घोषणा झाल्याने साऱ्यांच्या चेहऱ्यांवर पुन्हा निराशा. काय होईल ? काय करावं ? शिक्षणाचं हेच मुळी कळत नाही. आता पुन्हा लक्ष नवीन घोषणाकडे....इलाज नाही.!

असो, ऑलीम्पिकचं सूप वाजलं. जपान ने एक वर्ष लांबलेल्या ऑलीम्पिक स्पर्धा घेऊनच दाखवल्या. कोरोनाचा बाऊ न करता हे विशेष. यंदाच्या ऑलीम्पिक मध्ये भारताची कामगिरी बरीच झाली म्हणायची अट्टेचाळीसाव्या क्रमांकावर थांबलो हेही समाधानकारक. आपले खेळाडू यापुढे अव्वल रहातील असं वाटू लागलंय. आणि रहावेत यासाठी सदिच्छा!

मात्र आपल्याकडे शाळांमध्ये खेळ, क्रीडा यांच्या तासिका, शारिरीक, शिक्षणाची हेळसांड, मैदानी खेळांकडे दूर्लक्ष, पुरेश्या मार्गदर्शनाचा अभाव, याकडे शासन, शिक्षक, पालक यांनी लक्ष द्यायला हवं तरच खेळाडू तयार होतील अन्यथा खेळाचे काही खरे नाही.

सीईटी प्रवेश परीक्षेचा गोंधळ
डॉ.विजय पांढरीपांडे / ३
न रुजलेली क्रीडा संस्कृती
मेघना जोशी / ५
शाळा बोलू लागते तेव्हा
सुनिल बागडे / ६
सहज शिक्षणाच्या उगमापाशी
युवराज माने / ७
नाचणारं झाड
डॉ.नंदा हरम / ९
आयुष्य घडवणारी छडी
सुवर्णा खैरे / १२

बुध्दीबळाच्या पटासोबत
शशिकांत ठाकूर / १४
मूल्यशिक्षण काळाची गरज
मदन जाधव / १५
हिरवाईने नटली कुरखळी शाळा
ज्ञानेश्वर माळी / १७
समग्र स्त्री दुखाशी संवाद साधणारी कविता
युवराज पवार / १८
ऑनलाईन शिक्षण
सुप्रिया ताम्हणकर / २२
ऑनलाईन शिक्षण घेतांना
किरण दशमुखे / २४

शाळेतील प्रयोगशील आठवणी
संजय गोरे / २६
अनाथ बालकांसाठी
शासन निर्णय / २७
माझी कविता
मंगला पाटकर / १३

मार्गदर्शक
मा.पुरुषोत्तम भापकर (भाप्रसे)
मानद संपादक
सुभाषदादा कुलकर्णी
उप संपादक
संदेश नंदकिशोर हजारे
संपादन सहाय्य
डॉ.दिपक बाविस्कर
डॉ.युवराज पवार
अंक जुळणी
प्रगती आर्टस्, शिरपूर धुळे
मुद्रितशोधन
डॉ.युवराज पवार
मुखपृष्ठ
जि.प.शाळा बडेल (आंबे) ता.शिरपूर जि.धुळे
कार्यालय प्रमुख
जगदीश पाटील

समृद्ध शिक्षण संस्कारासाठी ...

मासिक

शिक्षणयात्री

वर्ष : ६ वे अंक: ८ वा ऑगस्ट २०२१

वार्षिक:रू.४००/-

द्वैवार्षिक:रू.७००/-

त्रैवार्षिक:रू.१०००/-

शिक्षण यात्री या नावाने चेक/मनीआर्डर पोस्टाने पाठवू शकतात.
Online पेमेंट साठी - खाते नाव-शिक्षणयात्री Shikshanyatri
बँक ऑफ बडौदा (राष्ट्रीय कृत) No.1332020000322
IFSC Code : BARB0SHIRPU
वर्गणी पाठविल्यास पत्ता व जमा पावती बाबत कळविणे
संपर्क पत्ता- संपादक शिक्षण यात्री
क्रांतीनगर मु.पो.ता.-शिरपूर जि-धुळे ४२५४०५
(मोबा.८२०८३०१००१/९८५०९६४६०१)

प्रतिनिधी सहाय्य

पुणे- रमेश काळे,
मुंबई- जयपाल गिरासे,
नाशिक-किरण पाटील,
सोलापूर- उमेश काळे,
औरंगाबाद- रवि गारूडकर,
परभणी- युवराज माने,
जळगांव- प्रविण माळी,
नंदुरबार- तुकाराम धनगर,
अमरावती- रूपेश माने,
कोल्हापूर - गुलाब बिसेन,
सातारा - विनोद भोजने,
बीड - अनंत दिक्षित,
लातूर - पंढरीनाथ चिभडे,

लेखात व्यक्त झालेली मते लेखकांची व्यक्तिगत समजावी पीआरवी अॅक्टनुसार कायदेशीर जबाबदारी कार्य.संपादकांची राहिल सर्व दावे शिरपूर न्यायकक्षेंतर्गत.

समजूनही ना समज...

सीईटी प्रवेश परीक्षेचा गोंधळ !

दहावी च्या निकालानंतर सरकारने पुढील शिक्षणाच्या प्रवेशा साठी सी ई टी चा. निर्णय घेतला आहे. अशा प्रवेश परीक्षा सर्वच टप्प्यावर होत असतात. आयआयटीसाठी, मेडिकलसाठी, आर्किटेक्चरसाठी स्वतंत्र परीक्षा होतात. पदवी नंतर पदव्युत्तर प्रवेशासाठी, पी. एच. डी. साठी वेगळ्या परीक्षा होतात. प्रत्येक विद्यापीठ स्वतंत्र परीक्षा घेते. एकाचा दुसऱ्या संस्थेवर विश्वास नाही. एका बोर्डाचा, एका राज्याचा दुसऱ्या राज्यावर विश्वास नाही. एवढेच काय विद्यापीठाचा, बोर्डाचा देखील स्वताच्याच परीक्षा यंत्रणेवर विश्वास नाही, अशी परिस्थिती आहे! यात भरडले जातात ते विद्यार्थी, आर्थिक फटका बसतो तो पालकांना. इथेही कुणी आवाज उठवत नाही. यंत्रणेला जाब विचारत नाही.

या प्रवेश परीक्षेमध्ये फार मोठे आर्थिक गणित असते. विशेष करून विद्यापीठ किंवा खाजगी शिक्षण संस्था अशा प्रवेश परीक्षा आयोजित करतात तेव्हा त्यात करोडोचा नेट प्रॉफिट होतो. प्राध्यापक, कर्मचारी, जे या परीक्षेच्या कामात काही महिने (कधी तर वर्षभर), गुंतलेले असतात, ते लाखो रुपयाचे मानधन कमावतात! संयोजक मंडळी कार व इतर लाभ वर्षभर घेतात. यातून पेपर फुटी, निकालात फेरफार, अशी प्रकरणे घडली तर गुंतलेल्या व्यक्ती लाखोंची कमाई करतात. अशा प्रकरणात चौकशी झाली तरी फार कमी वेळा सत्य बाहेर येते. आरोपी सहसा सापडत नाहीत.

आय. आय. टी. प्रवेश परीक्षेचा अपवाद सोडला तर इतर परीक्षेचा दर्जा साधारण असतो. खाजगी संस्था तर प्रवेशासाठी अनेक तडजोडी करतात. गुप्ततेच्या नावाखाली कुणीच कुणाला प्रश्न विचारू शकत नाही. सगळा झाकलेला मामला! जागा भरपूर असल्या, अन उत्तीर्ण विद्यार्थ्यांचे प्रमाण कमी असले तर, हवे तितके गुण सर्वांना दान दिले जातात निकाल घोषित करण्यापूर्वी! त्यामुळे या बहुतेक परीक्षांची ,निकालाची

डॉ.विजय पांढरीपांडे

हैद्राबाद

वैधता, गुणवत्ता संशयास्पद असते.

यासाठी कुलगुरू, शिक्षणतज्ञांनी एकत्र बसून ठोस पावले उचलली पाहिजेत. विद्यार्थ्यांचे हित लक्षात घेऊन दीर्घ कालीन धोरणात्मक निर्णय घेतले पाहिजेत. सर्व बोर्डांच्या अभ्यासक्रमात सुसूत्रता हवी. तसेच विद्यापीठस्तरावर देखील सर्व विभागाच्या, शाखाच्या, पदवी, पदव्युत्तर अभ्यासक्रमात साधारण सुसूत्रता आणावी. राष्ट्रीय स्तरावर सर्व विद्यार्थ्यांसाठी एकच परीक्षा घ्यावी. या परीक्षेचे स्वरूप देखील फक्त आधीच्या अभ्यासक्रमापुरते मर्यादित न ठेवता, विद्यार्थ्यांची कल्पनाशक्ती, लेखन संवादकौशल्य, रीझनिंग, लॉजिकल थिंकिंग, याची तपासणी करणारे हवे. बहुपर्यायी स्वरूपाचे प्रश्न आता सर्व क्षेत्रात परिचित झाले आहेत. अशा परीक्षा वर्षातून एकदाच नव्हे तर तीन चारदा घ्याव्या. म्हणजे विद्यार्थ्यांना सराव होईल. यावर्षी नाही तर पुढच्या वर्षी प्रवेश घेता येईल. प्रवेश फक्त जुलैमध्येच हे धोरण बदलून परदेशात असते तसे, कोणत्याही सेमीस्टरला प्रवेशाची मुभा असावी. त्यामुळे एकाचवेळी प्रवेशाची सध्या जी गर्दी होते, ती टाळता

येईल.तसेही बहुतेक ठिकाणी क्रेडिट पद्धत सुरू झालीच आहे. शिवाय हे सारे नव्या शैक्षणिक धोरणाशी सुसंगत आहे हाही फायदाच!

एकूणच विद्यार्थ्यांच्या मूल्यमापनाचा आता नव्याने विचार करण्याची गरज आहे.तीन तासांची परीक्षा, शंभर गुण,तेच प्रश्न,त्याची ठराविक वेळात तीच ठोकळे बाज उत्तरे,तीच गुण दानाची ठराविक मोजपट्टी हे आता बदलायला हवे. एका प्रश्नाची अनेक उत्तरे असू शकतात. एका प्रश्नाकडे विविध अंगांने बघितले तर वेगळे पर्याय संभवतात. अशा विचार प्रवृत्तबुद्धीला चालना देणारी, कल्पना शक्तीला वाव देणारी परीक्षा हवी. मूल्यमापन देखील पारदर्शी हवे. कुठे शंकेला जागा नको. परस्पर विश्वासहार्ता जपणारी सर्वप्रक्रिया हवी.

या संपूर्ण बदलासाठी जे काही करायेचे ते विचारपूर्वक करावे लागेल, घाई गर्दी,तात्पुरती मलमपट्टी नको.त्याचा दीर्घकालीन फायदा विद्यार्थ्यांनाच मिळेल. या बदल प्रक्रियेसाठी पुन्हा पुन्हा

कष्ट घ्यावे लागणार नाहीत.एकदाच बसून काय ते विचारपूर्वक ठरवायचे. काळा नुसार त्यात थोडेफार बदल होतील.ते

ते किरकोळ असतील. एक लक्षात घेतलेले बरे. करोना, डेल्टा हे जैविक विषाणू, अवर्षण, वादळ, पुर या नैसर्गिक आपत्ती हे सारे आता आपल्या जीवनाचाच एक भाग झाला असे समजून चालायचे. यातून पळवाट शोधता येणार नाही. किंवा याचे निमित्त करून आजचे निर्णय उद्यावर ढकलता येणार नाहीत. आता तर याला इमर्जन्सी म्हणणे देखील सोडून दिलेले बरे! या खाचखळग्यातून वाटचाल करीत आपल्याला पुढील वाटचाल करावी लागेल. हे एकदा मनात ठसवले की पुढचे मार्ग सुलभ होतील.

(डॉ.विजय पांडरीपांडे हे मराठवाडा विद्यापीठाचे माजी कुलगुरु आहेत)

संपर्क-७६५९०८४५५५

दृष्टिक्षेप -

टोकियो ऑलिम्पिक

टोकियो ऑलिम्पिकची सुरुवात २५ जुलै २०२१ झाली तर समारोप सोहळा ८ ऑगस्ट रोजी पार पडला. यावेळी जगभरातील कोणत्या देशांनी किती पदके मिळवली याबद्दल माहिती उपलब्ध झाली असून यंदा २०५ देशांतील हजारो खेळाडूंनी ऑलिम्पिकमध्ये भाग घेतला होता.

- टोकियो ऑलिम्पिकमधील टॉप १० देश -

- १) अमेरिका - ३९ सुवर्ण, ४१ रौप्य, ३३ कांस्य = ११३ पदके
- २) चीन - ३८ सुवर्ण, ३२ रौप्य, १८ कांस्य = ८८ पदके
- ३) जपान - २७ सुवर्ण, १४ रौप्य, १७ कांस्य = ५८ पदके
- ४) ब्रिटन - २२ सुवर्ण, २१ रौप्य, २२ कांस्य = ६५ पदके
- ५) रशिया - २० सुवर्ण, २८ रौप्य, २३ कांस्य = ७१ पदके
- ६) ऑस्ट्रेलिया - १७ सुवर्ण, ७ रौप्य, २२ कांस्य = ४६ पदके
- ७) नेदरलँड - १० सुवर्ण, १२ रौप्य, १४ कांस्य = ३६ पदके
- ८) फ्रान्स - १० सुवर्ण, १२ रौप्य, ११ कांस्य = ३३ पदके
- ९) जर्मनी - १० सुवर्ण, ११ रौप्य, १६ कांस्य = ३७ पदके
- १०) इटली - १० सुवर्ण, १० रौप्य, २० कांस्य = ४० पदके

भारताची कामगिरी -

भालाफेकपटू नीरज चोप्रा याने एथलेटिक्समध्ये देशाचे पहिले सुवर्णपदक पटकावले.

वेटलिफ्टर मीराबाई चानू आणि पैलवान रवी दहिया यांनी देशाच्या खात्यात रौप्य पदकांची भर घातली.

त्यांच्याशिवाय बॅडमिंटनपटू पीव्ही सिंधू, बॉक्सर लवलिना बोगोहेन आणि कुस्तीपटू बजरंग पुनिया यांनी आपापल्या खेळात कांस्यपदक जिंकली. विशेष गोष्ट म्हणजे भारतीय पुरुष हॉकी संघाने चमकदार कामगिरी करत कांस्यपदक जिंकून इतिहास रचला. भारताच्या खात्यात एक सुवर्ण, २ रौप्य आणि ४ कांस्य पदके आली. एकूण ७ पदकांसह भारताने पदकतालिकेत ४८ वे स्थान मिळवले.

पुढील ऑलिम्पिक २०२४ मध्ये फ्रान्सची राजधानी पॅरिस येथे होणार आहे.

बॉलीवूड पाठोपाठ आपल्या देशात जर लोक कोणत्या गोष्टींबाबत सतत बोलत असतात ह्या प्रश्नाचं उत्तर अगदी डोळे मिटूनही कोणी देईल ते म्हणजे, राजकारण आणि क्रिकेट. या तीन गोष्टी विषयी, भारतभर कुठेही बोलायला लागलं तरी पाहता पाहता गप्पांचं रूपांतर चर्चासत्रात होईल. आणि उपस्थित सारे जण त्यात हिरीरीने भाग घेतील, इतके वेगवेगळे मुद्दे मांडतील की चौफेर फलंदाजी म्हणजे काय हे आपल्याला अगदी कुठेही अनुभवता येईल, मग तो घराचा हॉल असूदे, एखादा कट्टा असू दे किंवा कोणताही चौक किंवा गल्ली असू दे.

तर, असे हे सतत बोलले जाणारे जे विषय आहेत, त्यात एक क्रीडाक्षेत्र आहे म्हणजे क्रिकेट. क्रिकेट या खेळाबद्दल अनेकजण भरभरून बोलतात, क्रिकेट गल्लोगल्ली खेळतातही. पण क्रिकेट हा खेळ जरी आपल्याकडे रूजला तरी क्रीडासंस्कृती मात्र रूजली नाही. कारण क्रिकेटकडे खेळ म्हणून न पाहता तो खेळाडूसाठी एक व्यवसाय म्हणून आणि इतरांसाठी मनोरंजनाचं साधन म्हणून रुजत गेला आणि यातच देशाची क्रीडासंस्कृतीही खचत गेली. खेळ ही अशी गोष्ट आहे की ज्यात आत्मविश्वासपूर्ण सुरुवात, चिकाटी, सराव, सातत्य आणि हारजितीची तयारी मग त्यामागून येणारे पैसा आणि प्रतिष्ठा अशी पायरीपायरीने तयारी असते. पण तसं न घडता आपल्याकडे त्याची सुरुवात उलट पैसा, प्रतिष्ठा किंवा फायदा कोणता या विषयाने होते त्यामुळेच खेळ ही संस्कृती म्हणून आपल्याकडे रूजू शकली नाही. आजही आपला विद्यार्थी परीक्षेत मिळणाऱ्या जादाच्या गुणांसाठी खेळतो, कोणतीतरी नोकरी करण्यासाठी जोरदार सराव करतो पण संस्कृती तेव्हाच तयार होते जेव्हा निस्वार्थीपणे सर्वजण त्या गोष्टीसाठी झोकून देतात. लगेच प्रश्न पडेल अहो, शालेय स्तरावर बोला ना, तिथे विद्यार्थ्यांच्या मनात नसतं हो असं काही. बाल्य म्हणजे फक्त खेळ आणि फक्त खेळ म्हणजे बाल्य. पण, परीक्षेसाठी शाळा, ट्यूशनस आणि घरांघरांत अखंड चाललेल्या घोका आणि ओकाच्या यज्ञात या बाल्याची आणि खेळाची आहुतीच पडलीय. आजचं बाल्य शाळा बंद असल्या तरी

मेघना जोशी

सिंधुदूर्ग

मोबाईल अगर टॅबवर कन्सेप्ट क्लियर करण्यात दंग आहे त्यातल्या अनेक संकल्पना मैदानावर स्पष्ट होऊ शकतात हे माहीत असूनही आपण त्याचे मार्गदर्शक म्हणवणारे सगळे डोळ्यावर कातडं ओढून शांत बसलोय आणि या सगळ्या गलबल्यात बाल्यातला खेळ आणि खेळातलं बाल्य पुरतं हरवलंय. खेळातून शिक्षण हे नुसतं नावापुरतं उरलंय. शिक्षण, त्यातून खेळ कधीच गायब झालाय आणि खेळातलं शिक्षण याचा अनेकांना थांगपत्ताच नसतो. खेळ हा अभ्यासाचा म्हणजे सरावाचा विषय आहे हे विसरून खेळाच्या तासिका इतर विषयांकडे वळवून खेळ हा श्रेणीचा विषय आहे असं पक्कं मनात ठसलंय आणि गंमत पहा, कधीच मैदानावर न गेलेल्या मुलालाही खेळात अ किंवा फारफारतर ब श्रेणी मिळते. मग कोण कशाला जातंय हो क्रीडांगणांकडे. मग अशी निरुपयोगी क्रीडांगणं पाहता पाहता विस्मृतीत गेली आणि तिथे इमारती उभ्या राहिल्या आणि हे दुष्टचक्रच झालं, खेळाडू नाहीत म्हणून क्रीडांगण नाही आणि क्रीडांगण नाही म्हणून खेळाडू नाहीत. एकंदर काय, जोपर्यंत क्रीडासंस्कृती मनामनात रुजत नाही तोपर्यंत ती समाजात कशी रुजेल म्हणा.

संपर्क - ९४२२९६७८२८

जवळपास एक वर्षाहून अधिक काळ निघून गेला. तरीसुद्धा कोरोना नावाच संकट थांबायच नाव घेत नाही. या संकटामुळे सर्व जनजीवन अस्तव्यस्त झाले. आपल्या मधील कित्येक जीव आपल आयुष्य अर्धवट जगून निघून गेलीत. कित्येक कुटुंब धुळीस मिळाली. होत्याचे नव्हते झाले. कित्येकजण बेरोजगार झालीत. सार जग हे संकट जावं म्हणून देवाकडे विनवणी करत आहे. मनुष्य निसर्गापुढे हतबल झालेला आहे. अनेकांना तर उद्याच्या दिवस काय संकट घेवून येईल अशी अनामिक भिती त्रस्त करत आहे. संपूर्ण मानव जातीचं मानसिक संतुलन बिघडण्याची वेळ आलेली आहे. जर अशीच परिस्थिती जास्त काळ राहली तर काय होईल देवजाणे.

कोरोणामुळे अनेक क्षेत्र प्रभावित झाले. याची झळ शिक्षण क्षेत्राला सुद्धा पडली आहे. कित्येक दिवसापासून शाळा बंद आहेत. कधी सुरू होईल याची शाश्वती नाही. त्यामुळे शिक्षक, पालक तसेच सर्व समाज चिंतेत आहे. आपल्या पाल्यांच भवितव्य सर्व पालकांना धोक्यात दिसत आहे. अशाप्रकारे जास्त वेळ शाळा बंद राहणं ही धोक्याची घंटा आहे. शाळा बंद असल्याने विद्यार्थ्यांचे बौद्धिक, मानसिक, शारीरिक आरोग्य बिघडतांना दिसत आहे. सदर बाब चिंताजनक आहे. २६ जूनला सर्वत्र शाळा विद्यार्थ्यांविणा शाळा सुरू झाल्या. आमची केवदाबोड शाळा सुद्धा सुरू झाली. पहिल्या दिवशी शाळेच्या पटांगणात एक विचित्र शांतता दिसत होती. अशातच कोणीतरी आवाज देत असल्याचा भास निर्माण झाला. मागे वळून पहाले तर कोणीच नाही. मी दचकल्यागत झालो. पुन्हा तसाच आवाज आला. मी पुन्हा निरखून पाहतो तर काय ! चकक शाळाच माझ्याशी संवाद साधायला लागली होती. ती आपले रडगाणे माझ्या समोर मांडत होती. शाळा कधी सुरू होणार, विद्यार्थी शाळेत कधी येणार, माझ जुनं वैभव मला कधी मिळणार अशा नानाविध प्रश्नांचा भडीमार शाळेने माझ्या वर केलेला होता. तिच्या प्रत्येक प्रश्नात तिचे दुःख व दयनियता दिसत होती. ती आपली सर्व अगतिकता माझ्या समोर मांडून मन हलके करत होती. माझ्या जवळ मात्र तिच्या कोणत्याही प्रश्नाचे उत्तर नव्हते. तिच्या प्रश्नांच्या भडीमारामुळे मी सुद्धा भांबावून

सुनिल बागडे
अमरावती

गेलेलो होतो. काय बोलावे हे मला सुद्धा सुचेनासे झाले होते. आपली व्यथा मांडताना शाळेचे डोळे पाणावले होते. आता माझा बांध सुद्धा फुटायला लागला. माझे डोळे सुद्धा अलगतच ओले झाले. खरच ना! जवळपास दिड वर्ष झाले होते. पण शाळा सुरू होण्याचे कोणतेही चिन्ह दिसत नव्हते. एकेकाळी गावाचे वैभव असणारी शाळा आज एकंतात धुसमुसत बसली होती. मुलांच्या किल्लबिलाट मुळे शाळा तर एखाद्या सुगंधी फुलासारखी फुललेली दिसायची. विद्यार्थ्यांचे लोंढे लोंढे शाळेत यायचे. पण आता तर कुणी साधे फिरवूनही पाहत नव्हते. त्यामुळे शाळेला वॉर्ड वाटणे सहाजिकच होते. परंतु निसर्गाच्या प्रकोपापुढे सर्व जग हतबल होत. जवळपास अर्धा तास उलटून गेला. शाळा माझ्याशी हितगुज साधत होती. अशातच मला माझ्या सहकारी शिक्षकांचा आवाज आला. त्यामुळे मी भानावर आलो. पुन्हा मी निरखून शाळेच्या इमारतीकडे पाहिले तर आता शाळा स्तब्ध झालेली होती. पण मला मात्र चिंतेत पाडून गेलेली होती. तिच्या प्रत्येक प्रश्नावर मी विचार करत होतो.

(सुनिल बागडे हे जि.प.शाळा केवदाबोड धारणी जि.अमरावती येथे शिक्षक म्हणून कार्यरत.)

संपर्क-९४२३६४९७००

आनंदाचं झाड...

प्राथमिक शाळेत मुलं जेव्हा येतात तेव्हा त्यांना आवश्यक ते सारं बोलायला येत असतं. निसर्गातले आवाज ऐकून त्यांना त्यातून अर्थबोध करून घेता येत असतो. आजूबाजूला घडणाऱ्या प्रसंगातून ते ग्रहण करत असतात. त्यांना स्वतःबद्दल विश्वास निर्माण झालेला असतो. इतरांशी मैत्री करायला आवडत असते. मोठ्या व अनोळख्या माणसाशी संवाद करावासा वाटतो. विशेष म्हणजे शारीरिक हालचालींना वेग आलेला असतो. खेळणं, पळणं, चित्र काढणे, नकला करणे, गोष्टी सांगणं, काम करणं, अशी कितीतरी कौशल्य त्यांनी मिळवलेली असतात. मुख्य म्हणजे अवतीभवती घडणाऱ्या घटनांबद्दल प्रचंड कुतूहल असतं. कोणतीही गोष्ट स्वतः करून पाहण्याची इच्छा आणि आत्मविश्वास असतो. नवं नवं समजून घेण्यात आनंद वाटत असतो. हे सारं मुलांना कोण शिकवतं? हे सारं मुलं स्वतः शिकत असतात. याचा अर्थ असा की, सहा वर्षांपर्यंतच वय हे स्वयंअध्ययन वय आहे. या वयात शिकण्याच्या संधी निर्माण करणं, तसं वातावरण देणं हे काम आपल्या मोठ्यांचं असतं, मुलांना त्यांचं त्यांना शिकून घेण्यासाठी मोकळीक देणे, वेळ देणं ही भूमिका मोठ्याची असते... कुटुंब आणि निसर्गाकडून सुरू असलेली ही सहजशिक्षणाची दोरी पुढे वाढत गेली पाहिजे. सहज शिक्षणातून मुलं कधी शिकतात हेही लक्षात येत नाही.

शिकणे ही नैसर्गिक प्रक्रिया आहे. जे नैसर्गिक घडते त्यातून आनंद मिळतो म्हणूनच शिक्षण ही आनंददायी घटना आहे. शाळेच्या पहिल्या दिवसापासून मुलांना वेगवेगळ्या कृतीतून आनंद मिळाला पाहिजे असाच आमचा प्रयत्न असतो. मुलांनी प्रत्येक कृतीत नैसर्गिकपणे सहभागी व्हावं आणि आनंद घ्यावा हीच अपेक्षा असते. शाळेत आल्यानंतर मुलांना कुठलंही बंधन वाटू नये किंबहुना कुठल्या एका चाकोरीतून त्यांनी जावं असे होऊ नये यासाठी त्यांच्या नैसर्गिक कृतीस वाव देत देत आम्ही पुढे जातो. वर्गाची वर्गरचना असो की, मुलांच्या मनाचा विचार असो अगदी सहजतेने सगळ्या कृती सुरू असतात.

बालवाडीतून जेव्हा ही मुलं वर्ग पहिली प्रवेशित होतात

युवराज माने

परभणी

तेव्हा त्यांना एका ठिकाणी बसण्याची जास्त सवय नसते. सतत ते इकडून तिकडे तिकडून इकडे फिरत असतात शिवाय कुठली ना कुठली कृती सतत करत असतात. अशावेळी याला उपद्रव न समजता ही एक शिक्षणाची प्रक्रिया आहे असं समजून पुढे चालत राहिले पाहिजे. मुलांच्या सततच्या हालचालींना वळण देता आलं पाहिजे. सहशालेय उपक्रमातून मुलांच्या शारीरिक व मानसिक हालचालींना प्रचंड वाव देता येतो. लहान वयात यामुळे मेंदूतील न्युरांसच्या जोड्या निर्माण होण्यासाठी उपयोग होतो. यातून बुद्धिमत्ता वाढीस लागते. सर्जनशीलता जोपासण्यासाठी विविधतेच्या सातत्याची गरज असते.

वर्ग पहिलीतील मुलांना सुरुवातीच्या आठवडाभरात शाळा नकोशी वाटायची, सतत त्यांना आईची आठवण यायची. अशावेळी आम्ही मुलांना जास्तीत जास्त मैदानावर खेळण्याची मुभा दिली. त्यामध्ये ते एकमेकांसोबत मिसळून मैदानावर खेळायची. वर्गात आल्यानंतर वर्गातील खेळण्यांशी खेळायची. एखाद्याला तहान लागली पाणी प्यायला जायचं.. कुणाला सु ला जायचं असेल तर न विचारता जायचं असं ठरवलेलं होतं. त्यामुळे मुलं शाळेत मुक्तसंचार करायची. मुलांचे आई-वडील शेतात सकाळी लवकरच निघून

जायचे.त्यामुळे मुलांना सकाळी जेवल्यास लगेच शाळेत आल्यानंतर पुन्हा जेवणाची आठवण यायची. मुलं स्वतःचा डबा घेऊन यायचे. वर्गात आमची एखादी कृती चालू असतानाच अर्जुन आणि रेश्मा आपला डबा काढून जेवायला सुरुवात करायची.त्यांच्याकडे मी पाहिलं की लागलीच आपला डबा बंद करून ठेवायचे.पायल तर पाच-पाच मिनिटाला आपल्या पिशवीतील भाकरीचे तुकडे काढून खायची.अशी एक ना किती तरी मुलं दिलेली कृती करत करत आणलेला डबा खायचे. अशा सर्व मुलांना बिनधास्त जेव्हा वाटेल तेव्हा खायचं अशी परवानगी दिली होती.जेव्हा भूक लागेल तेव्हा बसून जेवण करायचं,तहान लागली असेल तर उठून पाणी पिऊन यायचं,लघवी लागली असेल तर जाऊन यायचं.आम्ही असं अगदी घरच्याप्रमाणे सहज वातावरण निर्माण केलं होतं.

सहज शिक्षणाची सुरुवात कुटुंबातूनच होते. सहज शिक्षण हे आपण नित्याच्या व्यवहारात पदोपदी वापरत असतो.आपल्या घरातील आईला आजीला स्वयंपाक करता येतो.हा स्वयंपाक त्यांना त्यांच्या आईने शिकविलेला असतो.गायी म्हशींचं दूध काढणे हेही पाहून शिकलेलं असतं.घरात झाडू लावणे,भांडी घासणे हेही सहज शिक्षण आहे.पण हे शिकविताना त्याचे वेळापत्रक केले जात नाही.कुठेही लिखित स्वरूपात त्याचे पुस्तकही काढलेलं नसतं.कुठल्या शाळेतही जाऊन ते शिकलेलं नसतं.ना नोट्स,ना गृहपाठ! नाही परीक्षा घेतली जाते.असा कुठलाही सोपस्कार नसतो घरातील प्रत्येक गोष्ट पाहून शिकल्या जाते,मोठ्यासोबत कृती करता करता लहानही ते कधी शिकवून जातात हेही कळत नाही. या पद्धतीत शिकविणाऱ्याला कळत नाही आपण केव्हा शिकविले आणि शिकणाऱ्याला पत्ताच नसतो आपण केव्हा शिकलो.हीच खरी सहज शिक्षणाची व्याख्या आहे.सहज शिक्षणात कुठेही पाठांतर करण्याची आवश्यकता नसते.ते आपोआप लक्षात राहते. विसरायचे ठरवले तरी ते विसरले जात नाही.त्यामुळे मुलांच्या मनावर कुठलाही ताण येत नाही.हा धागा पकडूनच आमच्या शाळेत प्रत्येक गोष्ट सहजपणे सुरू होती.सहज शिक्षणाच्या वाटेवरचा प्रवास सुरू होता..लेकरांसाठी वेगवेगळ्या कृतींचे भरपूर आयोजन होत होतं...

दारात रांगोळी काढणे ही एक कृती फक्त सुचवलेली ...मुलं आपल्या आईचे रांगोळी काढताना निरीक्षण करायचे व वर्गात येऊन तसाच प्रयत्न करायचे.वर्ग रचनेचे स्वातंत्र्यही मुलाला दिलं गेलं होतं.आपली आई घरात वस्तूंची ठेवणं जशी करायची ते पाहून मुलं वर्गात वस्तूंची रचना करायचे.वर्गाचे वेळापत्रक मुलानकडूनच

ठरवण्यात आलं. त्यात लवचिकता ठेवण्यात आली.विषय शिकताना मुलांना मैदानावर जाऊन खेळावं असं वाटलं तर खेळण्यास परवानगी होती.मुलांच्या इच्छेनुसार विषय शिकविल्या जायचे. मुलांची तोंड एकमेकाकडे असले की ते शांत बसत नाहीत. आणि हीच अपेक्षा मला होती. वर्गातील बेंचमुळे मुलांना एकमेकांशी गप्पा गोष्टी करायला अडचण जायची.म्हणून वर्गातील बेंच बाहेर काढून टाकले.आता मुलं एकमेकां समोरासमोर बसतात.वेगवेगळ्या विषयावर गप्पा गोष्टी करतात.वर्गात दररोज एखादी थीम देऊन विचार करायला मुलांना वाव दिला जातो.चित्र गप्पांमधून खूप काही नवनिर्माण समोर आलं.परस बागेतील झाडांना पाणी घालणं.शालेय परिसर मुलांनी झाडून स्वच्छ करणे,फुलांचा गुच्छ तयार करणे,बाल सभेसाठी फुलांचे हार तयार करणे,शाळेत स्वयंपाक करणाऱ्या ताईंना मदत करणे.स्वयंपाक कसा करतात याचं निरीक्षण करणं...अशा कितीतरी सहज शिक्षणाच्या कृती मुलांसाठी आयोजित करून मुलांना शिकविण्यापेक्षा शिकण्याच्या आनंदाची अनुभूती देणं सुरू आहे. दुपारच्या जेवणाच्या सुट्टीनंतर मुलांसाठी वाचनाची तासिका असायची यामध्ये चित्रवाचन,चित्र वर्णन,चित्रगप्पा अशा स्वरूपाचं वाचन होतं. ही कृती करताकरताच पायल, स्वाती,खुशी ,साक्षी अशा अनेक लेकरांना झोप यायची.मग ते पुस्तक वाचता वाचताच जाग्यावर झोपायचे.इतर मुलांना हे वेगळं वाटायचं.ते घाबरायचे मग मी इतर मुलांना समजून सांगायचं.. अशा दुपारी झोपणाऱ्या मुलांसाठी खास सोय करण्यात आली.झोप आल्यानंतर झोपण्याची मुलांना मुभा देण्यात आली.त्यांच्यासाठी खास चटईची व्यवस्था केली.मुले खेळता खेळता अभ्यास करता करता झोप आली की त्यावर खुशाल झोपतात.कधी कधी झोप न येताच मुलं त्याचं नाटकही करतात .हे काही वाईट नाही कारण त्यांच्या त्या कृतीतूनही ते शिकायलेली असतात.साधारणतः वयाच्या आठव्या वर्षापर्यंत मुलावर जे संस्कार घडविले जातील तसेच व्यक्तिमत्व त्या लेकरांचं होतं आणि हे कायमस्वरूपी असतं.म्हणून याच वयात सहज शिक्षणाच्या माध्यमातून अनेक संस्कार मुलांवर प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष व्हावेत अशी रचनात्मक उपक्रम दररोज आनंदाच्या झाडात होत असतात. शिक्षणाचे महत्त्व पटले तर, शिक्षण मिळवे म्हणून लोक धडपडत असतात... पण दुदैवाने शिक्षण घेण्यातला आनंद मात्र हरवला आहे. हे जरी खरं असलं तरी आमची आनंदाची झाडं(विद्यार्थी) शिकण्यातला आनंद मनसोक्त घेत आहेत...

(युवराज माने सेलू जि.परभणी येथे उपशिक्षक म्हणून कार्यरत आहेत)

संपर्क - ७५१७४७८५७०

आम्ही आहोतच वेगळे

नाचणारं झाड...

महेश शाळेतून आला, तोच मुळी गडबडीत. तो आपलं दसर पटकन पलंगावर टाकत आईला म्हणाला, 'आई, फार भूक लागली आहे. खायला दे ना! काहीतरी खाल्लं की लगेच अभ्यासला बसतो.'

आई: अरे, दिवसभर दमून आलास. थोडी विश्रांती घे

महेश: आई, मला ते कोणते झाड आहे? ते जाणून घेण्याची उत्सुकता आहे.

आई: कोणत्या झाडाबद्दल बोलतो आहेस, महेश?

महेश: अग, आमचे विज्ञानाचे सर सांगत होते, वनस्पतीतील हालचाली विषयी. वनस्पतींमध्ये वाढ होऊन जी हालचाल होते ती वृद्धी-संलग्न हालचाल. पण काही विशिष्ट हालचालींचे पर्यावसन वाढीत होत नाही, त्या असतात वृद्धी-असंलग्न हालचाली.

आई: स्पर्श केल्यावर मिटणारी लाजाळूची पानं...

महेश: अगदी बरोबर त्याचप्रमाणे कीटकभक्षी वनस्पतींमधील हालचाली उदा:- व्हीनस-फ्लाय-ट्रॅप, ड्रॉसेरा (दव बिंदू) वनस्पती.

आई: बरं, बरं. मग, तुला कोणतं झाड जाणून घ्यायचं आहे?

महेश: सर म्हणाले, आणखी एक झाड आहे, ज्यातील हालचाली सहज डोळ्याला दिसतात. आपल्या देशातही ती वनस्पती आढळते. त्या वनस्पतीची माहिती मिळवून उद्या वर्गात जो चांगल्या प्रकारे सादर करेल, त्याला सर एक विज्ञान कथेचं पुस्तक भेट देणार आहेत. मला ते मिळवायचं आहे.

आई: बरं, बरं. मी पटकन उपमा करते. तू लाग कामाला.

महेश: कपडे बदलायला आज निघून गेला. आई उपमा बनवण्यात तो कामाला लागला. आई खायला ये, म्हणून हाक मारायला आली तर त्याचा चेहरा चांगलाच खुलला होता.

आई: महेश, हवी ती माहिती मिळाली वाटतं?

महेश: हो आई! त्या वनस्पतीचं शास्त्रीय नाव आहे

डॉ. नंदा हरम

पुणे

कोर्डरिओकॉल्लिक्स मोटोरिअस सर्वसाधारणपणे संबोधलं जातं. नाचणारं झाड (DANCING PLANT) किंवा तारायंत्र झाड (TELOGRAPH PLANT)

आई: फारच मजेशीर नावं आहेत ना, महेश? त्या झाडाची हालचाल तशी आहे का?

महेश: आई, कसं गं कळतं तुला बरोबर?

आई: बाळा, नावं विचार करून ठेवलेली असतात. सांग बरं मला त्यांच्या हालचाली विषयी, पानांच्या रचनेविषयी!

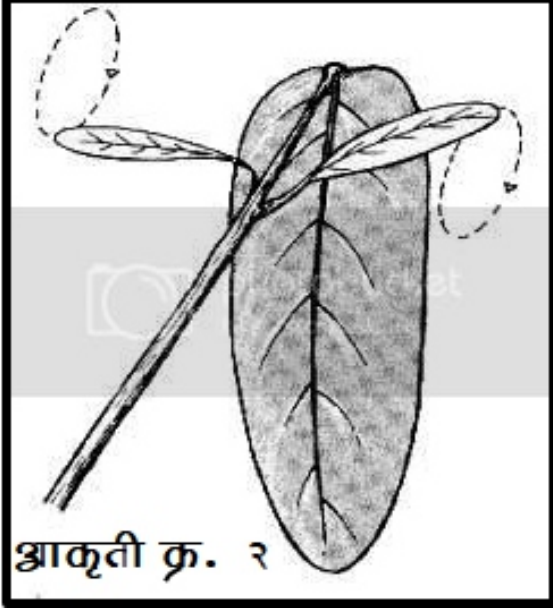
महेश: देठाच्या टोकाला मोठं पान असतं आणि त्याच्या खाली दोन छोटी पानं असतात.

(आकृती क्र. १पहा)

त्यांच्या लयबद्ध हालचालींमुळेच झाडाला 'नाचणारं झाड' हे नाव मिळालं आहे. त्याचप्रमाणे तारायंत्राने सदेश पाठवतात जशी हालचाल होते, तशी ती दिसते, म्हणून तारायंत्र झाड असं ही त्याला म्हटलं जातं.

(आकृती क्र. २पहा)

आई : पण, महेश बेटा, मला हे कळत नाही की ही पानं अशी सतत फिरतात का ? त्यामागचा हेतू काय ?

महेश : वेगवेगळीं मतं मांडली जातात. काहीचं म्हणणं आहे की संरक्षण हा हेतू आहे. ज्याप्रमाणे फुलपाखरं पंख हलवतात त्याप्रमाणे ही पानं हलवतात.

आई : महेश, माझ्या मनात आपली एक शंका आली. कदाचित या हालचालीमुळे हाच एखादा किडा आहे असं समजून एखादा पक्षी आकर्षित होत असेल आणि त्या पक्ष्यावर दुसरा एखादा प्राणी तुटून पडत असेल.

महेश : अगदी रास्त आहे तुझी शंका ! असंच मत काही जणांचं आहे. त्याचप्रमाणे संरक्षणाच्या दृष्टिने काहीचं म्हणणं आहे की या झाडाची पानं खायला किडे आल्याचं झाडाला जाणवलं की पानांची हालचाल वाढते, ज्यामुळे हे किडे फेकले जातात.

आई : संरक्षण, हे एवढंच कारण आहे की आणखी कोणतं

कारण आहे ?

महेश : पानांची हालचाल मुख्यतः सूर्यप्रकाशात दिसून येते. ही दोन छोटी पानं लंबवर्तुळाकार मार्गात सतत राहतात, जेणेकरून मोठ्या पानाला जास्तीत जास्त सूर्यप्रकाश मिळावा. तापमानाचा त्यांच्या हालचालीवर स्पष्ट परिणाम दिसतो. तापमान कमी असतं, तेव्हा पानांची हालचाल जोरात असते. तर या उलट तापमान जास्त असतं, तेव्हा हालचाल मंदावते.

आई : म्हणजे बाळा, सूर्यास्त झाल्यावर त्यांची हालचाल थांबत असेल, नाही ?

महेश : अगदी बरोबर ! आणि हो... संगीत ऐकल्यावर ही त्यांच्यात हालचालीत वाढ होते.

आई : संगीताचा शोध तसा अलीकडचा ! झाड तर त्याआधीपासून माहित असणार ना ! आणि पानांची हालचाल ही !

महेश : खरं आहे तुझं म्हणणं !

आई : बरं महेश, आता एक सांग ही पानांची हालचाल नेमकी कशी होते ? त्यांची माहिती आहे का ?

महेश : आहे ना थोडीफार या छोट्या पानांच्या तळाशी पाल्वीनस (Palvinus) नावाचा भाग असतो, ज्यातील पेशी फुगतात आणि आक्रसतात. अभ्यासावरून असं लक्षात आलं आहे की पोटॅशियम, क्लोराईड आयनस तसेच हायड्रोजन आयनस यांची पेशींमध्ये पेशीपटलाद्वारे ये-जा चालू असते. पोटॅशियम आयनसचा प्रवाहामुळे पाल्वीनसमध्ये पाण्याची हालचाल चालू होते. त्यामुळे पानांची होणारी हालचाल लक्षात येते.

आई : महेश या पानांच्या हालचालींवर कोणकोणत्या घटकांचा परिणाम होतो ? आहे काही अंदाज ?

महेश : हो... हे बघ, सूर्यप्रकाश, तापमान, कंप, विद्युत चुंबकीय क्षेत्र, २७ मेगाइर्टझ, रेडिओ फ्रीक्वेंसी या सर्व उद्दीपनांना ही पानं संवेदनशील असतात.

आई : महेश, या पानांची हालचाल डोळ्यांनाही दिसते, असं म्हणालास. पण साधारण किती काळ टिकते ?

महेश : अग, ३ ते ५ मिनिटं ! आहोस कुठे ? त्यामुळे सहज डोळ्यांनी टिपता येते आणि हो... आणखी एक महत्त्वाची गोष्ट

! १८८० साली चार्ल्स डार्विन या शास्त्रज्ञाने ही त्यांच्या दी पॉवर ऑफ मुव्हमेंट इन प्लॉन्ट्स (The power of movement in plant) या पुस्तकात त्याचं इत्यंभूत वर्णन केलं आहे.

आई : अरे वा ! आपल्याला आणलं पाहिजे हे झाड बागेसाठी.

महेश : हो...आणूया ना. त्याचं बोन्साय ही मिवतं...तेरड्याची फुलं असतात ना,तशी फुलं येतात.

(आकृती क्र. ३ पहा)

आई : हे झाड औषधी आहे का रे!

महेश : हो,आहे ना! अनेक चायनीज औषधांत याचा वापर केला जातो. विशेषत कफ, मलेरीया, पायरोक्झिया, डीसेंट्री, हीपॅटिटिस इ.रोगांवर त्याचा फायदा होतो. या झाडाच्या मुळांमध्ये अँटिऑक्सिडंट गुणधर्म असतात.तसेच त्याच्या पानाच्या आणि फुलाच्या अर्काचा उपयोग जखमेवर करतात.या झाडात अनेक प्रकारची नत्रालक असल्यामुळे औषधं बनविण्याकरिता त्याचा वापर केला जातो.

आई : महेश,एक सांग मला लाजाळूच्या झाडात ही पाल्व्हीनस असतं का ?

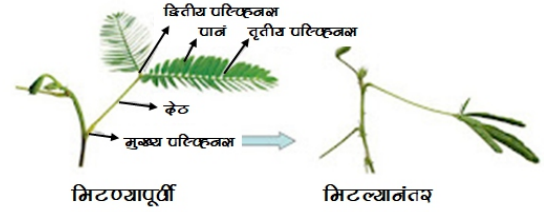
महेश : हो असतं ना! जसं या नाचणाऱ्या झाडात असतं ना, तसंच त्यात ही असतं.आई,आता बसं हं.मला खूप भूक लागली आहे, आधी मी खाऊन घेतो.मग तुला काय प्रश्न विचारायचे असतील ते विचार.

आई : हो रे बाळा.भूकेने कळवळला रे ये,ये..आधी खाऊन घे.महेशने भरपूर उपमा खाल्ला.पाणी प्यायला तोंड पुसतं.

महेश : हं,आई आता विचार काय म्हणत होतीस मघाशी ?

आई : मी विचारत होते,महेश,लाजाळूच्या झाडात ही पाल्व्हीनस असतं का ?

महेश : हो असतं ना.पण ताजाळूच्या झाडात पानांची रचना वेगळी असते,तसेच पाल्व्हेनसची ही.लाताळूच्या झाडात पाल्व्हीनस तीन प्रकारची असतात. मुख्य,व्दितीय आणि तृतीय (आकृती क्र.४ पहा.)

मुख्य पाल्व्हेनस जिथे फांदीची सुरुवात होते. व्दितीय जिथे उपशाखा देणाला जोडलेली असते.तृतीय पाल्व्हेनस जिथे पान फांदीला जोडलेलं असत.

आई : म्हणजे महेश,आपण एका पानाला स्पर्श केला की ते पान मिटतं,पण ती संवेदना संपूर्ण पानास वरसते.असंच ना ?

महेश : हो तसंच घडतं एकूण आत होणाऱ्या घडामोडी क्लिष्ट आहेत पण थोडक्यात सांगायचं तर नाचणाऱ्या झाडात होणाऱ्या घडामोडी प्रमाणेच पाण्याच्या रेणूच्या हाचलालींमुळे पानं मिटतात.

आई : पण महेश,नाचणाऱ्या झाडांमध्ये होणारी पानांची हालचाल आणि लाजाळूच्या पानांची हालचाल यात बराच फरक आहे,असं नाही वाटत तुला ?

महेश : निश्चित आहे ! नाचणाऱ्या झाडात,सूर्यप्रकाश जास्त मिळावा या करीता सारी धडपड आहे.याउलट लाजाळूमध्ये पानं मिटली की त्या कालावधीन प्रकाशसंश्लेषण प्रक्रियेत अडथळाच येतो. आणि एकूणच सगळी पानं मिटण्याकरिता किती उर्जा खर्ची पडते नाही ?

आई : संरक्षणासाठी एवढा खटाटोप....देवं जाणे ! असो. आता करू तयारी चांगली. पुस्तक मिळेलं न मिळेत हा भाग अलाहिदा चांगली माहिती मिळाल्याचं समाधान मात्र नक्की !

महेश : हो,आई!

आई : महेश,पुढच्या वेळी माझ्या साठी कीटक भक्षी वनस्पतींची माहिती सांगायची आहे मला. ही माझी मागणी आहे. कीटकभक्षी वनस्पती ही आपलं वेगळेपण राखून आहेत.हो ना ?

संपर्क - ९३७२९१०३०६

पुण्यातील नामांकित महर्षी कर्वे स्त्री शिक्षण संस्थेच्या पार्वतीबाई अध्यापिका विद्यालय या ठिकाणी २ वर्षे डी.एड अभ्यासक्रम व ६ महिन्यांचा आंतरवासीयता कालावधी मी पूर्ण केलेला. हे पूर्णतः शासकीय कॉलेज असल्यामुळे गुणवत्तेवरच इथे फक्त ४० मुलींना प्रवेश दिला जातो.

गुरु कुम्हार शिष्य कुंभ है, गढ़ि गढ़ि काढै खोट।।

अंदर हाथ सहार दे, बाहर बाटे चोट।।

कबीरदास यांच्या वरील दोह्यास सार्थ ठरवणारे आमचे हे कॉलेज! अतिशय कडक शिस्त, जीवनकौशल्यांवर भर, मैदानातील खेळ, व्याख्याने, कृतीसत्रे, चर्चासत्रे, परिपूर्ण शिक्षक घडवण्यासाठीचे असे सर्वच उपक्रम राबविण्यात आमचे कॉलेज अग्रेसर होते.

सर्व मुली आनंदाने सर्वच उपक्रमात प्राविण्य मिळवतील या दृष्टीने आमच्या सर्व प्राध्यापक वर्गाचे खूपच कटाक्षाने लक्ष असायचे. आम्हा मुलींना सर्वाधिक रस असायचा तो म्हणजे मैदानावरच.

आमचे कॉलेज, हॉस्टेल व खेळाचे मैदान या तिन्ही गोष्टी एकाच कॅम्पस मध्ये असल्यामुळे सकाळी अगदी सात पासून सर्व मुली मैदानावर सांघिक व वैयक्तिक क्रीडा प्रकारांचा मिलिंद कांबळे सर यांच्या मार्गदर्शनाखाली कसून सराव करायचो. सकाळी ११ ते ५ या वेळेत कॉलेज मध्ये प्रत्यक्ष अभ्यासाचे उपक्रम आम्ही पार पाडून सायंकाळी पुन्हा एकदा रात्री ८ पर्यंत खेळाचा सराव करायचो. याचेच फलित म्हणून दरवर्षी आमचे कॉलेज जिल्हा ते विभागीय पातळी पर्यंतच्या सर्व स्पर्धांमधील बक्षीसे अक्षरशः पोत्याने भरून आणायचे. दरवर्षी विभागीय चषकावर आमच्या कॉलेजचीच हुकूमत चालत असे. मी स्वतः व्हॉलीबॉल ह्या खेळात होते. आमच्या टीमने पुणे विरुद्ध सोलापूर हा विभागीय स्तरावरील अंतिम सामना जिंकून कॉलेज चे जेतेपद त्याहीवर्षी कायम राखले होते.

सुवर्णा खैरे

पुणे

खेळाच्या स्पर्धा संपताच आमच्या प्राचार्या मंगल जाधव मॅडम यांनी आमच्यासाठी योगासने व प्राणायाम चे तज्ञ प्रशिक्षकांमार्फत २ महिन्यांचे शिबिर सुरु केले. ते जानेवारी मधील थंडीचे दिवस होते. आधीच खेळाचा सराव करून थकलेल्या आम्ही या सकाळी लवकर उठण्याच्या उपक्रमासाठी थोड्या निरूत्साहीच होतो, पण कॉलेजच्या कडक शिस्तीमुळे आम्ही इथेही आनंदाने सहभागी होऊ लागलो. हा उपक्रम सुरु झाल्यापासूनच्या पहिल्याच रविवारी क्लासला जाण्याचा कंटाळा करून आमच्या रूम मधील आम्ही चौघीही उबदार पांघरूण घेऊन मस्त झोपून राहिलो. बरोबर ७ वाजता हॉस्टेल वर सर्व मुलींना ताबडतोब योगा हॉल मध्ये बोलावले आहे असा निरोप येऊन धडकला. मी खाडकन आमच्या रूमचा दरवाजा उघडून पाहते तर काय! सर्व मुली आमच्या सारख्याच आपापल्या रूम मध्ये झोपून राहिल्या होत्या! मॅडमच्या निरोपाने माझ्यासह काहीजणी क्लासला जाण्यासाठी घाईघाईने आवरू लागल्या. या सर्व गोंधळात अर्धा तास उलटून गेला होता. तिकडे सर्व प्रशिक्षक कधीच पोहचले होते, पण निरोप देऊनही मुली येईनात म्हणून चिडलेल्या मॅडम मोठी छडी घेऊन चार मजले

चढून आम्ही राहत असलेल्या विंग मध्ये आल्या.अजूनही झोपलेल्या काही मुलींना पाहून त्यांचे दरवाजे जोरजोरात वाजवून त्यांच्या पाठीत रपाटे मारून त्या उठवू लागल्या.सर्व मुलींची एकच घाबरगुंडी उडाली.प्रत्यक्ष प्राचार्य मॅडमना पाहून दहा मिनिटातच सगळ्या मुली धावतच क्लासला हजर झाल्या,तिथे कडक शब्दात आमची सर्वांची कानउघाडणी झाल्यानंतर मात्र कॉलेज पूर्ण होईपर्यंत आम्ही कधीही कोणताच उपक्रम टाळण्याची चूक केली नाही.

खरेतर,कॉलेज व आंतरवासीयता कालावधी पूर्ण होताच लगेचच २०१० साली झालेल्या शिक्षकभरती सीईटीच्या माध्यमातून आम्ही सर्व मुली मेरिटचे गुण मिळवून आपापल्या पसंतीच्या शाळांवर शिक्षक म्हणून रुजू झालो.

शिक्षक म्हणून काम करताना आमच्या कॉलेजेने

आम्हांला कितीतरी नाविन्यपूर्ण उपक्रमांतून समृद्ध, प्रगल्भ, चांगले शिक्षक होण्याच्या सर्व कसोट्यांमधूनच तावून-सुलाखून बाहेर पाठवले याची पुरेपूर जाणीव झाली.खरेतर कॉलेजेने वेळोवेळी काढलेली ही उपक्रमरूपी छडीच आमचं आयुष्य घडवून गेली....कितीतरी चिमुकल्यांचं आयुष्य आम्ही सुद्धा तसंच घडवावं याची प्रेरणा ही छडी आजही अविरतपणे देत आहे.

(सुवर्णा चंद्रकांत खैरे जि.प.प्रा.शाळा शिरसगाव काटा,शिरूर, जि.पुणे येथे कार्यरत आहेत)

संपर्क - ९५२७१२२२३४

माझी कविता

मंगला पाटकर
शिरपूर-धुळे

आई माझा पहिला गुरू
तिच्यामुळेच जीवन सुरू
वडिल माझे दुसरे गुरू
त्यांच्याकडून संस्कार सुरू
शिक्षक माझे तिसरे गुरू
त्यांच्यामुळे शिक्षण सुरू
भाऊ माझे चौथे गुरू
त्यांच्यामुळे समजदारी सुरू
बहिणी माझ्या पाचवा गुरू
सुखदुःखाची वाटणी सुरू
सासूसासरे माझे सहावा गुरू
त्यांच्यामुळे दुनियादारी सुरू
परिवार माझा सातवा गुरू
जीवन जगण्याची दिशा सुरू
निसर्ग माझा आठवा गुरू
परोपकारी भावना सुरू

शेजारी माझे नववा गुरू
सहकार्याची भावना सुरू
सहकारी माझे दहावा गुरू
त्यांच्यामुळेच प्रगती सुरू
मित्रमैत्रिणी माझे अकरावा गुरू
विचारांची देवाणघेवाण सुरू
विद्यार्थी माझे बारावा गुरू
त्यांच्यामुळे यशस्वी वाटचाल सुरू
या सगळ्यांच्या प्रभावाने
मी लेखन केले सुरू
जणू मिळाला मला कल्पतरू

मंगला पाटकर (दोरीक) या आर.सी.पटेल माध्य.विद्यालय, टेकवाडे ता.शिरपूर जि.धुळे येथे कार्यरत आहेत.

संपर्क- ९४२२७३७५७९

माझी शाळा माझे खेळाडू...

बुद्धीबळाच्या पटासोबत...

शिरपूर तालुक्यातील (धुळे जिल्हा) सातपूडा पर्वतरांगातील वडेलखुर्द शाळा आंबे केंद्र. द्विशिक्षकी नि सुंदर शाळा. आदिवासी समाजाची मुलं. मुलांनी शाळेत नियमित यावं हा आम्हा दोघा शिक्षकांचा आग्रह. त्यासाठी विविध उपक्रम नि खेळांची रेलचेल. त्यातच बुद्धीबळ खेळात मला रूची असल्याने मुलांनाही बुद्धीबळ शिकवू लागलो. चेसबोर्ड नव्हते म्हणून व्हरांड्यातील फरशीवरच चेसबोर्ड आखला. हळूहळू मुले चांगली खेळू लागली. त्यांना बुद्धीबळ आवडू लागले. मग आम्ही चाळीस चेसबोर्ड आणले. नि मुलांमध्ये गट पाडून बुद्धीबळ खेळाचा सराव सुरू झाला नि स्पर्धा देखील.

तीन वर्षापूर्वी चला खेळुया Let's Play अभियान अंतर्गात २०१७/१८ तालुकास्तरावर बुद्धिबळ स्पर्धा झाल्या. त्यात माझ्या शाळेचे विद्यार्थी मुलांमध्ये कु.रितेश पावरा (इ.२री) व मुलींमध्ये कु.रिमा पावरा (इ.२री) ची जिल्हा स्तरावर निवड झाली, नंतर धुळे जिल्हा स्तरावर बुद्धिबळ स्पर्धेत कु.रिमा पावरा हिने मुलींचा गटात प्रथम क्रमांक पटकावुन तिची नाशिक विभागासाठी निवड झाली. सुरेश बोरसे सर (बुद्धिबळ पंच) यांचे मोलाचे मार्गदर्शन मिळाले. आ.डॉ. निता सोनवणे मॅडम (शिक्षणविस्तार अधिकारी), मुख्याध्यापक दिपक पाटील, तसेच सह शिक्षक याचे मोलाचे मार्गदर्शन मिळाले आहे. बुद्धिबळ का खेळावे ? - बुद्धिबळ हा मूळ भारतीय खेळ असून सध्या जगामध्ये १७२ देशात खेळला जातो. - फुटबॉल नंतर दुसऱ्या क्रमांकाने जगात हा खेळ खेळला जातो. जागतिक विजेता विश्वनाथन आनंद मुळे भारतामध्ये बुद्धिबळ खूप लोकप्रिय झाला आहे. वर्तमान काळात जागतिक बुद्धिबळ क्षेत्रात भारत हा एक महासत्ता म्हणून उदयास येत आहे. -

बुद्धिबळ हा बुद्धीने खेळण्याचा खेळ असल्याने तो खेळताना वयाचे कुठलेही बंधन आड येत नाही ६ वर्षाचा चिमुरडा आपल्या ७० वर्षांच्या आजोबांशी फक्त याच खेळामध्ये कडवी स्पर्धा करू शकतो. - स्पर्धात्मक खेळा व्यतिरिक्त रोजच्या जीवनात सुद्धा मुलांना याचे प्रचंड फायदे होतांना दिसतात. बुद्धिबळ हा ऋशालेय अभ्यासाला अत्यंत पूरक आहे. पटावरच्या या रक्त विहरीत बौद्धिक युद्धामुळे

शशिकांत ठाकूर
शिरपूर-धुळे

मुलांमध्ये बौद्धिक चालने शिवाय ,एकाग्रता,संयम , स्मरणशक्ती, निर्णय क्षमता वाढते. पण त्याच बरोबर २१ व्या शतकातील जीवन जगण्याचे कौशल्य देखील विकसित होतात उदाहरणार्थ गणिती कौशल्य,धाडस,सावधानता, नियोजन, धोरण, उपलब्ध साधनांचे योग्य व्यवस्थापन, समय सूचकता या गोष्टी मुले बुद्धिबळा मधून हसत खेळत शिकतात.

सर्वसामान्य मुलांना याचे वरील फायदे होत असताना अतिचंचल, स्वमग्न मुलांना देखील हा खेळ शिकवण्याचा डॉक्टरांचा विशेष आग्रह असतो.

(शशिकांत ठाकूर हे जि.प.शाळा वडेल खुर्द (आंबे) ता.शिरपूर जि.धुळे येथे कार्यरत.)

संपर्क - ९५११८६५५४२

“अरे माणसा माणसा! कधी होशील माणूस?” या कवयित्री बहिणाबाईंच्या कवितेच्या ओळीनुसार बहिणाबाईंना माणूस हा माणसासारखा वागत नाही.याची खंत व्यक्त होते.तेव्हा ‘खरा माणूस’निर्माण होणे ही समाजाची गरज आहे.अन् समाजाची ही गरज भागविणे हा शिक्षणाचा सर्वांत मोठा उद्देश आहे.म्हणूनच या ध्येयाकडे पोहचण्यासाठी सुसंस्कारक्षम पिढी निर्माण करणे हे आपले व समाजाचे कर्तव्य आहे.

‘माणूस किती वर्षे जगला यापेक्षा तो कसा जगला हे महत्वाचे असते’असे म्हटले जाते.‘कसा’ हा शब्द संबंधित व्यक्तीची जीवनपध्दती, संस्कार व तिच्या जीवनविषयक ध्येयाचा निदर्शक आहे. या सर्वांशीच मूल्य ही संज्ञा जवळचे नाते सांगणारी आहे. सत्य,शिव, सुंदर याकडे असणारा मनाचा कल म्हणजे मूल्य! स्वामी विवेकानंदांच्या मते माणसामध्ये अंगभूत असणाऱ्या पूर्णत्वाचा अधिकार म्हणजे, शिक्षण होय. म्हणून मानवी जीवनाचा विचार करित असतांना या ‘पूर्णत्वा’ मध्ये अभिप्रेत असणाऱ्या व्यक्तींच्या कृती,वर्तन,चारित्र्य, कौशल्य, दृष्टिकोन, समाजाबद्दलचा विचार करण्याची प्रवृत्ती या व्यक्तिमत्त्वाच्या पैलूंचा समावेश होतो.

मूल्यशिक्षण म्हणजेच मूल्यांचे संस्कार! शिक्षणातून विद्यार्थ्यांवर असे सुसंस्कार होणे अपेक्षित आहे.प्राचिन काळी विद्यार्थ्यांला गुरुंच्या आश्रमात राहून अध्ययन करावे लागे.त्यावेळी गुरुंच्या सहावासातून शिक्षण संपवून मुलगा जेव्हा स्वगृही परत येत असे तेव्हा तो समाजाचे व मातापित्याचे ऋण फेडण्यासाठी मानसिक, बौद्धिक, तयार असे. मूल्यशिक्षणाचा आधार घेऊन आदर्श जीवन जगत असे. नंतरच्या काळात सुध्दा कौटुंबिक व सामाजिक परिस्थितीतूनच बालकाला आदर्शांचे आणि मूल्यांचे वस्तुपाठ नव्या पिढीला मिळत असत.एकत्र कुटूंबपध्दतीत रामरक्षा, स्तोत्रपठण,विविध सण-उत्सव,समारंभ तसेच वडीलधाऱ्या माणसांच्या आचार-विचारातूनच मूलांवर मूल्यांचे संस्कार होत असत. गोष्टी ऐकणे.

मदन जाधव
शिरपूर जि.धुळे

सांगणे, कविता पाठातर, समवयस्कांशी खेळणे व मनोरंजन, सामाजिक कार्यात उत्साहात सहभाग असे. यातून प्रेम, आदर, परस्पर सहकार्य, श्रमप्रतिष्ठा, कर्तव्यनिष्ठा, समाजनिष्ठा, भूतदया, संवेदनशिलता, निर्भयता, त्याग, प्रामाणिकपणा, विनम्रत, न्यायप्रियता इ. संस्कार होत असल्याने मूल्यांचे व सदाचाराचे वेगळे धडे देण्याची गरज नव्हती.

स्वाती नक्षत्रात पावसाचा थेंब जर चूकून उघडलेल्या शिंपल्यात पडला तर त्या थेंबाचा मोती होतो. मूल्यशिक्षणाची प्रक्रिया ही या मोती बनविण्याच्या प्रक्रियेसारखी आहे. मानवाला शिखरावर नेण्याचे मार्गदर्शन संस्कृती करते व हीच संस्कृती मूल्यांतून निर्माण होते. स्वामी विवेकानंद म्हणतात, “संपत्तीचा न्हास झाला तर फारसे नुकसान नाही. आरोग्याचा न्हास झाला तर तो चिंतेचा भाग आहे.मात्र चारित्र्य आणि मूल्यांचा न्हास झाला तर तो सर्वनाश ठरेल’.

बालमनावर सर्वाधिक मूल्यसंस्कार होतात ते घरात. पण आज घरांचेही ‘घरपण’ हरवले आहे.महागाईमुळे आई-वडीलांची नोकरी,विभक्त कुटूंब पध्दती, हम दो हमारे दो चा जमाना चैनीवृत्ती दुरदर्शनचा वाढता व अनिष्ट प्रभाव,मूलांमध्ये

वाढलेली एकूलकुडे प्रवृत्ती,मोबाईल-लॅपटॉप गेम्स इ.मुळे शारिरीक, मानसिक कमजोरी बरोबर हल्लीची पिढी सुसंस्कारांना पारखी झाली आहे. विज्ञानयुगात प्रगतीत वाढ झाली पण माणूसकी नष्ट होत गेली.संस्कारातूनच आयुष्याची शिंदोरी मिळते हे विसरता कामा नये.आईच्या कानाला कडकडून चावणारा अड्डल चोर मुलगा आपल्याला ज्ञान आहे.पैसा व आधुनिकता केंद्रबिंदू बनल्याने मूल्यशिक्षणाचा न्हास होतांना दिसत आहे. म्हणूनच खरे मूल्यशिक्षण हे घरातच होणे गरजेचे आहे.

घर असावे घरासारखे
नकोत नूसत्या भिती।
तिथे असावा प्रेम जिव्हाळा
नकोत नूसती नाती।

मूलांना आपल्या घरात बालपणापासूनच सुसंस्कारक्षम सवयी लावण्याची आवश्यकता आहे. आई-वडीलांनी मूलांना 'नकार' ची मानसिकता घडवावी. कारण आज बरेच पालक लाड-प्यार म्हणून मूलांनी मागितले ते देण्याचा प्रयत्न करतात. हे योग्य जरी असले तरी यातून त्यांना परिस्थितीची जाणिव होत नसते. मागितले तर मिळतेच या भूमिकेत जर एखादी गोष्ट किंवा गरज पूर्ण झाली नाही तर त्यांना 'नकार'सहन होत नाही. यातूनच गुन्हेगारी प्रवृत्ती,बाल आत्महत्या,वाईट सवयी, व्यसनाधीनता याची भिती असते. म्हणूनच लहानपणापासून मूलांना सुसंवादातून मानवी जीवनाकडे नेणारी मूल्ये व सुसंस्कार रुजविणे महत्वाचे आहे. विद्यार्थी दशेतच ते दिले नाहीत तर समाजाचे अधिकच अधःपतन होऊन मानवी जीवनच उध्वस्त होईल.

मूल्यशिक्षणासाठी शाळेची व शिक्षकांची भूमिकासुध्दा तेवढीच महत्वाची आहे.शिक्षक एक राष्ट्रीयकृत बँक आहे. शाळा ही त्या बँकेची तिजोरी आहे. व विद्यार्थी त्या तिजोरी तीला मौल्यवान दागिने आहेत.असे म्हणतात विद्यार्थी हा सोन्यासारखा घडविला जाणारा उत्तम दागिना आहे. तो जितका काळजीपूर्वक घडविला जाईल तितका तो अधिक शोभीवंत दिसत असतो व त्याला घडविण्याचे व पैलू पाडण्याचे काम हे आई-वडीलांसोबत शिक्षकांचे ही असते.त्यांच्यातील सुप्तगुण ओळखून त्यांना चालना देण्याचे काम एक आदर्श शिक्षक निश्चित करू शकतो. विद्यार्थ्यांना शिस्त व शिक्षकांबद्दल

आदरयुक्त भिती असण्याबाबत शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांची आवड-निवड व कल ओळखून त्यांचा योग्य त्योवळी, योग्य तेथे सहभाग वाढवावा. तसेच सुसंस्कारक्षम गोष्टी, सूचने, विविध दाखले देणे गरजेचे ठरते.वर्षभरातील नियोजनातून थोर नेत्यांच्या जयंती-पुण्यतिथी कार्यक्रमाव्दारे प्रेरणादायी माहिती देणे, परिपाठ व सहशालेय उपक्रमांवर आधारित सहभागातून विद्यार्थी निश्चित घडविला जातो.

व्यक्तीमत्वांचे आदर्श विद्यार्थ्यांसमोर ठेवतांना मा. गांधीजीची सत्यप्रियता,स्वा.सावरकरांची देशभक्ती,डॉ.कलाम यांची विज्ञाननिष्ठता,लता मंगेशकरांची कठोर परिश्रम वृत्ती,बाबा आमटेचे सेवाभावी कार्य, किरण बेदीची बेडर वृत्ती, श्रावणबाळाची मातृ-पितृ सेवा, साने गुरूजींची मातृहृदयता असे अनेक महान विभूतींच्या दाखल्याव्दारे विद्यार्थ्यांमध्ये निश्चितच विज्ञाननिष्ठा, श्रमप्रतिष्ठा, कृतज्ञता, विनम्रता, देशभक्ती, मेहनत, शिक्षकांबद्दलचा आदर व समाज, आई-वडील यांचे ऋण त्यांच्यापुढे असतील यातूनच उदया मूल्याधारीत पीढी "कधी होशील माणूस?" या प्रश्नाचे उत्तर मिळाल्याने बहिणाबाईंचा आत्मा धन्य होईल.

(मदन जाधव हे माध्य.शिक्षक म्हणून आर.सी.पटेल हायस्कूल सावळदे ता.शिरपूर जि.धुळे येथे कार्यरत आहेत.)

संपर्क- ९८८९३९७९५९

जालना जिल्हा परिषदे अंतर्गत ज्याही शाळांवर कार्यरत होतो तेथे मनाजोगते प्रशस्त आवार मिळाले नाही.आहे त्या जागेत वृक्षारोपनाची हौस भागवली. मात्र आंतरजिल्हा बदलीने जि.प.शाळा कुरखळी येथे रूजू झालो. शाळेचा मोठा परिसर पाहून आंतरजिल्हा बदलीचे समाधान वाटले. वृक्षारोपनाच्या छंदाला बहर येण्याजोगे वातावरण पाहून मन सुखावले. 'वृक्षवल्ली आम्हां सोयरे वनचरी' या उक्तीप्रमाणे आज जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा कुरखळी ही विविध फुलझाडे व वृक्षांनी सजली,बहरली आहे.

अगदी लहानपणापासूनच मला वृक्ष लागवडीचा व ते जोपासण्याचा छंद जडलेला. जिथे जागा मिळेल त्या ठिकाणी पावसाळ्यात नक्कीच वृक्षारोपण करण्याचा नेहमीच आग्रह असायचा. विशेष म्हणजे संपूर्ण परिसराला छान असे वॉल कंपाऊंड ही होते

त्याक्षणी मनाशी ठरवले की शालेय परिसर सजवायचा.

पावसाळ्याची प्रतीक्षा संपली आणि जिद्द ,चिकाटी व छंद जोपासत सर्वगुणसंपन्न अशा कडुनिंबाच्या रोपांची लागवड सुरु केली उन्हाळा असो की सुट्या आवर्जून शाळा गाठायचो आणि झाडांची देखभाल करत पाणी घालायचो . आज शाळेत ४५ कडुनिंबाची झाडे जवळपास १५ ते २० फूट उंचीची झालेली आहेत आणि ती मस्त डौलाने रुबावाने डोलत आहे जणू ती आपल्याला खुणावत आहेत.

शालेय परिसरात केवळ कडुनिंबाचीच नाही तर सीताफळ, गुलमोहोर, लिंबू, पिंपळ,आंबा,बेल अशीही झाडे लावलेली आहेत. शाळेच्या प्रवेशद्वारापासून डिडोनिया, चांदणी, कण्हेर अशी शोभेची फुलझाडे लावली आहेत, खेळणी असलेल्या ठिकाणीही छोटेसे गार्डन बनवलेले आहे.भोजनकक्ष जवळील भाग ही रंगीबेरंगी फुलझाडांनी थाटलेला आहे. मुख्याध्यापक कक्ष व वर्गखोल्या यांचा पुढील भाग जास्वंद, मोगरा, चंपा, मधुमालती बोगणवेल यांनी सजला असून एक वेगळीच झलक

ज्ञानेश्वर माळी
शिरपूर जि.धुळे

पाहायला मिळते. शालेय आवारात असलेल्या अंगणवाडीचा परिसर ही विविध रोपांची लागवड करत शोभिवंत केला आहे. या सर्व कामात मला शालेय समितीचे माजी अध्यक्ष आत्माराम कोळी,सदस्य पोपट शिरसाठ यांचे मोलाचे सहकार्य लाभले. आज विविध प्रकारच्या झाडांनी माझ्या शाळेचं रुपडं पालटून ती खूपच सुंदर झालीय सर्वांना शालेय परिसर खरंच खूप मनोरंजक, आल्हाददायी, व निसर्गरम्य वाटत आहे. विद्यार्थी ही या प्रसन्न वातावरणात मुक्तपणे बागडत असतात.

(ज्ञानेश्वर माळी हे प्राथ.शिक्षक म्हणून जि.प.शाळा कुरखळी ता.शिरपूर जि.धुळे येथे कार्यरत आहेत.)

संपर्क-९४२९६५३५३५

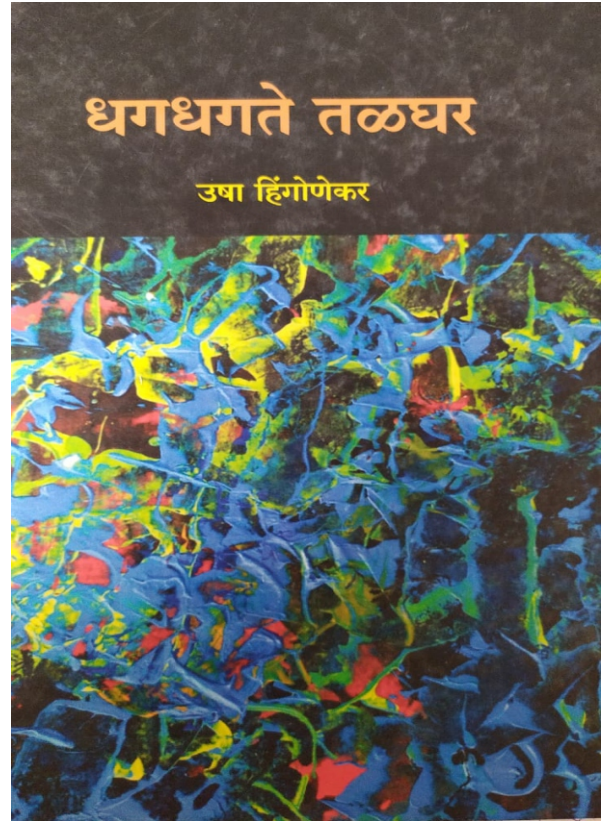
स्त्रियांच्या समग्र प्रश्नांची उकल, स्त्री सशक्तीकरण, सबलीकरण स्त्री अस्तित्वाच्या संदर्भात वैश्विक स्तरावरून कविता लेखन करणाऱ्या कवयित्रीमध्ये खानदेशातील उषा हिंगोणेकर परिचित आहेत. त्यांचा पहिला कवितासंग्रह (मुद्रालेख १९९९) प्रकाशित झालेला असून या संग्रहातील कवितेने मराठी दलित कवितेत आपली वेगळी छाप सोडलेली आहे.

उषा हिंगोणेकर यांचा तब्बल २१ वर्षांनंतर दुसरा कवितासंग्रह (धगधगते तळघर-२०२१) प्रशांत पब्लिकेशन्स जळगाव येथून नुकताच प्रकाशित झाला आहे. डॉ यशवंत मनोहर यांनी 'सार्वभौम अस्तित्वासाठी निर्णायक लढाई' अशा शीर्षकाने १६ पृष्ठांची प्रदीर्घ प्रस्तावना लिहून या कवितासंग्रहाचे यथोचित असे आशय सौंदर्य उलगडून दाखविलेले आहे. या संग्रहात एकूण १०० कविता असून त्या अस्मितादर्श, परिवर्तनाचा वाटसरू, कविता-रती, खेळ, मुक्तसृजन, आकांक्षा, वाधुर, काव्याग्रह, लोकानुकंपा यांसारख्या दर्जेदार नियतकालिकांमधून पूर्वप्रकाशित आहेत.

पुरुषप्रधान संस्कृतीत स्त्रियांचे दुय्यमत्व, कुटुंबात, कुटुंबाहेर होणारे शोषण, समाजातील बरेवाईट प्रसंगातून होणारी घुसमट, कोडी, स्त्री म्हणून घेतली न जाणारी दखल, पावलोपावली अपमानितपणाचे जगावे लागणारे कडवट विषारी विखारी क्षण, स्त्री म्हणून होणारी उपेक्षा, विटंबणा, निर्भत्सना, स्त्रीयांवरी व अन्याय, अत्याचार, या सान्या वास्तव कोलाहलांचा दमछाक करणारा हा कवयित्रींचा दोन दशकांचा प्रदीर्घ जीवनपट, गुदमरलेला श्वास, आर्त मनाची घालमेल, अस्वस्थता, धारदार तीक्ष्ण अनुभव, प्रचंड विद्रोह कवितेच्या माध्यमातून व्यक्त होत आहे हे विशेष. या दरम्यान कवयित्रीने पाहिलेले, अनुभवलेले सारे क्षण, सुखदुःख, संघर्ष, दैन्य, कष्ट, वेदना, अन्याय, छळ, कपट या कवितेच्या तळघरात सामावलेले आहे. ही मंगल कामनेची, तेजस्वी कविता स्त्री प्रतिष्ठेचा पुरस्कार करणारी आहे. पिढ्यांपिढ्यांचा इतिहास

युवराज पवार
जामनेर

पाहिला तर स्त्रियांचे जीवन हे वेगवेगळ्या मार्गांनी बंदिस्त होते. व तिला स्वतंत्र अभिव्यक्तीची संधीच नव्हती इतिहासाच्या पानापानावर झालेली गळचेपी कुचंबणा, अवहेलना ती सर्वार्थाने नाकारते. डॉ बाबासाहेबांच्या तात्विक विचाराने एक नवा इतिहास लिहू पाहते. या स्त्रियांना आत्मनिर्भर कसे होता येईल हे सांगते. स्त्रीवादी दृष्टीने इतिहासाची मीमांसा करते आजही या संस्कृतीचा महिलांचे सारे अधिकार, हक्क, स्वातंत्र्य नाकारले जातात. तिची पिळवणूक केली जाते. व तिला दमछाक करून बळी घेतला जातो. भर चौकात तिला जाळले जाते. तिच्यावर शारिरीकच नाही तर नैतिक, मानसिकदृष्ट्याही अत्याचार केला जातो. जीवन जगण्याच्या अपरिहार्यातून ती सारे कोलाहल पचवित जाते. परंतु या तळघरात साचलेल्या आर्त घुसमटतेचा हुंकार कवियित्री तेवढ्याच तीव्र शब्दातून व्यक्त करते. ती निर्भय आहे तिला कसल्याही वादळाची भीती नाही. तिला आत्मभान आले आहे. ही अस्तित्वाची लढाई लढण्यासाठी ती सज्ज आहे. तिला अभिप्रेत असलेले स्वच्छ निरभ्र आकाशाची तात्विक मांडणी ती आपल्या धगधगते तळघरातील निखान्याने करते. तिच्या पंखात आलेले हे आत्मिक बळ संवैधानिक आहे. तिने स्त्री दास्यत्वाच्या साऱ्या बेड्या तोडल्या आहेत. उत्थान करण्यासाठी ती सज्ज झाली आहे. तिच्या हातातील लेखणीला शस्त्राची धार आली आहे. म्हणून ती आता स्वताचा इतिहास लिहायला सिध्द झाली आहे.

कवियित्रीला असलेली अभिलाषा केवळ मनाच्या तळघरातच तळमळत राहते. तिला कुठेही प्रज्ञा, शील, करूणा, दिसत नाही. अवती भवतीचा साराच भवताल हा कसा स्वार्थाध व हिंसक प्रवृत्तीने वखवखलेला, पेटलेला दिसतो. तिचे मारेकरी तिचे आपलेच आहेत. पावलापावलावर होणारे शोषण, खालच्या दर्जाची मिळणारी वागणूक स्त्री म्हणून मिळणारी औपचारिक सन्मान ती बघते जगते. या अस्वस्थ जगण्याच्या तगमगीतूनच ही कविता समग्र स्त्री दुखांशी संवाद साधते, जीतीभेद धर्मभेदाच्या पुढे जाऊन स्त्रियांच्या समग्र दुखांना आपल्या कवेत घेते.

‘धगधगते तळघर’ मधील कविता व्यापक स्वरूपाची आहे. विषयाच्या अनेक अर्थछटा या कवितेत दिसून येतात. आंबेडकरी विचारधारा, दलित चळवळी विषयक मर्मग्राही चिंतन, पुरोगामी विचार, विषमता, शोषणव्यवस्थेला नकार, मानवतेची प्रतिस्थापना, हतबलता, आत्मशोध, आत्मपरिक्षण, सम्यकतेचा पुरस्कार, प्रेमभावना व्यक्त करणाऱ्या सुंदर अशा

रचना ही या संग्रहात दिसून येतात.

आंबेडकरी विचारधारा ही या कवितेची मूलभूत प्रेरणा आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या क्रांतिप्रवण विचारातूनच तरी प्रकट झाली आहे. कालपर्यंत मूक असलेली स्त्री आज लिहू लागली, बोली लागली, कवयित्री बाबासाहेबांना युगपुरूष, युगंधर, शिल्पकार महामानव, विविध प्रतिमांमधून अभिवादन करतांना दिसतात. बाबासाहेबांनीच पाठबळ दिले. त्यामुळे स्त्रियांच्या प्रतिमा समाजात उंचावल्या, स्त्रिया स्वाभिमानाने वावरू लागल्या. पुरूषांसोबत सर्वच क्षेत्रात यश संपादन करू लागल्या, परंतु तरी मनुवादी समाजकटकांच्या छुप्या, सनातनी टोळ्या स्त्रियांना अटकाव आणण्याचा आटोकाट प्रयत्न करितच आहेत. त्यांच्याभवती कट कारस्थाने, रचून त्यांना कर्मकांडात ओढण्याच्या स्पर्धा सुरूच आहेत.

‘या छळव्यवस्था आता रोखू शकणार नाही’ कवयित्री सजग आहे. छळवादी व्यवस्थेला रोखण्यात त्यांना यशही येतं. परंतु या व्यवस्था निष्पाप स्त्रियांचा बळी घेऊ नये म्हणून त्या समस्त स्त्री वर्गामध्ये एक नवी चेतना, एक नवा आत्मभानही निर्माण करतात. कवयित्री मात्र एवढ्यावरच थांबत नाहीत तर बाबासाहेबांनी दिलेल्या विचारधारेची आठवणही त्या सर्वार्थाने करून देतात.

‘त्या युगपुरूषाने

मला दिलीय संविधानिक ऊर्जा

तुम्ही नाही रोखू शकणार (सीमापार-पृ.क्र.६८)

बाबासाहेबांनी दिलेली संविधानिक उर्जा समस्त स्त्रियांना आत्मबदल देणारी आहे. त्यांना एका आश्वस्त जीवनाकडे नेणारी आहे. स्त्री दुखांचा समूळ नष्ट करणारी आहे. बाबासाहेबांच्या या उर्जास्त्रोताने कवयित्री स्त्रियांच्या जीवनातील अंधकार दूर करण्यात यशस्वी होते. शिवाय बाबासाहेबांनी दलित वंचित समाज घटकांना ‘शासनकर्ती जमात व्हा’असा ही संदेश दिलेला होता. या प्रेरणेतून बोटावर मोजण्याइतकी मंडळी शासनकर्ती झालीही, सत्तेच्या, खुर्चीच्या स्वार्थाध मोहापायी शासनकर्ती मंडळींनी बाबासाहेबांच्या विचारांना बगल दिली. ही वेदना कवयित्री अगदी समर्पक शब्दात टिपतात.

‘बाबासाहेब, वंचितानी सुरू केलीय

लढाई हक्कांसाठी

पण त्यांनी लावलाय, अंधारात चक्रव्यूह

तो भेदण्याचे तुमचे मंत्र

मात्र त्यांनी आधीच गायब करून ठेवलय
शासनकर्ती जमात गाडून टाकली जातेय हळूहळू'
(चक्रव्यूह- पृ.क्र.१०८)

सर्वस्वी लढाईचे तंत्रच या सनातनी व्यवस्थेने गायब करून टाकल्यामुळे ही लढाई कशी फसली आहे. याचे मनस्वी आत्मभानच ही कविता दलित सर्वणांना करून देते. या शिवाय कधी, माझे आकाश, ईश्वर, आताच, बिगुल, मोर्चा, अजूनही, मुक्त, कविता, तरीही, विश्व यांसारख्या कवितेतून आंबेडकरी विचारधारा दिमून येते.

उषा हिंगोणेकर यांच्या कवितेतून स्त्रीवादी विचार प्रकट होतात. ही कविता स्त्री अस्मितेची वाहक आहे. ती स्त्रियांच्या प्रश्नांवर बोलते, या प्रश्नांची उकल शोधते स्त्रियांवर होणाऱ्या अत्याचाराविरूद्ध स्त्रियांना लढायला प्रवृत्त करते. स्त्रियांनी कुठल्याही वादळात हतबल होऊ नये. स्वतःला कमी लेखू नये, आत्मनिर्भर व्हाव, स्वाभिमानाने जगाव, आपली उन्नती करण्यास आपणच सिद्ध आहोत. असा प्रेरक विचार ही या कवितेच्या तळघरात साठलेला आहे.

'कालही माझा आवाज बंदच होता

आजही तो दाबलेला आहे

मी चेहरा नाही ठेवणार

त्यांना जसा हवा आहे तसा

मी बोलणारच आहे...' (रातारात-पृ.क्र.५४)

आपल्या दाबलेल्या आवाजाबद्दल परखडपणे बोलणारी ही कविता आहे. ती मूकपणे अत्याचार आता सहन करणार नाही. तिला उज्वल भविष्याची स्वप्न पडू लागली आहेत.

स्त्रियांच्या अनेक पैलूंचे भाव-भावनांचे सुक्ष्म चिंतन या कवितेतून अधोरिखित झाले आहे. धगधगते तळघर म्हणजे कवयित्रीचे आत्मकथनच होय. गृहिणी म्हणून आलेले अनुभव म्हणजे ही ज्वलंत कविता. जी बोलते. काळाबरोबर चालते. काळाचे पडसाद टिपून घेत मीमांसा करते. आत्मशोध, आत्मानुभूतीतून काळजातील दुख सांगते. दुखातून बाहेर पडते. स्वताच अस अस्तित्व वर्तुळ शोधते. ती वरवर किंवा एकपांगी वाटत नाही तर स्त्री सप्रगाच्या संदर्भात खोलवर मर्मग्राही विचार करते.

पुरुषी स्वभावाचे अनेक चेहरे या कवितेतून दिसतात. यशस्वी पुरुषामागे एक स्त्रीच असते. म्हणून तर पुरुष यश संपादन करू शकतो. उंचउंच आकाशात उडू शकतो. त्याच्या मार्गात प्रेम आडवं येवून त्याची फसगत होऊ नये म्हणून एक स्त्रीच आपल्या सर्वस्वाचा त्याग करते. ही अलौकिक भावना

या कवितेतून प्रगट होत राहते.

त्रिकाल छळत आलेल्या प्रश्नांची कवयित्री हतबल होत नाही. तर त्या प्रश्नांची उकल कुठे आणि कशात आहे. प्रश्नांचे मूळ शोधण्याचा अथक प्रयत्नही कवयित्री करते.

जन्माला आले

तेव्हाही वादळेच होती

आता ही वादळीच आहे. (पृ.क्र.५०)

जन्मताच लाभलेल्या वादळांची सवयच कवयित्रीला झालेली आहे. जीवनात येणाऱ्या वादळांना त्या अगदी संयमाने पायी तुडवून, ठोकर मारून त्या नेटाने पुढे जातात. स्त्रियांचे अस्तित्व नाकारणाऱ्याला सनातनी व्यवस्थेच्या जहरी मुळांना आग लावून शिलगावतान. केवळ शब्दांनीच हे परीवर्तन घडून येणार नाही. म्हणून कवयित्रीतात स्वतालाच या लढाईत झोकून देतात.

आता मीच धकधकते आहे

मशाला होऊन (पृ.क्र.४६)

संघर्षाने भरलेल्या जीवन होमकुंडातून वाट काढतांना कवयित्रीचा आत्मशोध सुरू होऊन त्याच्या पर्यंत येऊन थांबतो. एकाच वेळेस स्त्री आणि पुरुष या द्वयीचा सखोल विचार करणारी ही कविता स्त्री-पुरुष या दोघांमधल्या नातेसंबंधाला ही जोपासते.

अशा परवलीच्या वेळी तू मला साथ देशील असा आशावाद देखील व्यक्त करते.

माझे हे विद्रोहपर्व

तू पेलणार असशील

तरच माझी सोबत करशील

अन्यथा तुला तुझा रस्ता

आणि मला माझा रस्ता मोकळा आहे. (पृ.क्र.४६)

स्वतःचा रस्ता स्वतः शोधण्यासाठी आत्मनिर्भर असलेली ही कविता अनेक संकेतांच्या बंधनाना झुगारत आश्वस्त करते. दोघांचे रस्ते जरी वेगळे असले तरी अंतिम ध्येय, दिशा एकच आहे. असे ठामपणे ही सांगते.

ती स्वतःसाठी जगत नाही आणि स्वतःच्या गुंत्यात अडकूनही पडत नाही. तिची धडपड तळमळ इतरांना पाठबळ पुरवण्याची आहे. या दृढ संकल्पनेतूनच ती या व्यवस्थेला ठणकावून सांगते.

आता तरी मिटवा ही विषमतेची दरी

मी फुंकली समतेची माझी तुतारी (पृ.क्र. ५०)

कवयित्री नव्या स्वप्नांचा, नव्या दिशांच्या शोधात आहे.

या दरम्यान नवे रस्ते भेटण्याची ही तिला अपेक्षा आहे. स्त्री म्हणून तिने अशा कित्येक उदास रात्री जागून, कुढून एकट्या एकाकी काढलेल्या आहेत. क्षणभर सुध्दा तिच्या जीवाला आराम नाही. स्वतःला सिध्द करण्यासाठी दिवसरात्र तिचे युध्द असते. दिवस रणांगणात जातो तर रात्र शस्त्रांना धार लावण्यात.

घरादारात चावरातांना कवयित्री जेव्हा तेव्हा अस्वस्थ होतात तेव्हा तेव्हा त्यांच्या कवितेचा जन्म होतो.

मी लिहिते ती केवळ

शब्दांची कविता नसते

माझ्या जगण्याचा आणि

लढण्याचा श्वास असते

माझी कविता (कविता. पृ.क्र. २०)

जिथे स्त्रीचे जगणेच बेदखल केले जाते तिचे हक्क नाकारले जातात. अशा व्यवस्थेच्या विरोधात लढाई सुरू असतांना ती काय हळूवार गुलाबी स्वप्नोची कविता लिहिणार तिचं आकाश जरी तिच असलं तरी तिला भिती आहे. स्वतःच आकाश

हरवण्याची उषा हिंगोणेकरांची कविता आत्मसंवादी, बोलकी, परीवर्तन प्रबुध्द करणारी व काळाबरोबर चालणारी आहे. ती मुक आक्रंदन सोसणारी नाही. नव्या ध्येयाने ती प्रेरित असून समाजबदल हा आंबेडकरी वसा ती माणसांच्या मनात पेरणारी आहे. ती समग्रलक्ष्मी असून भविष्याचा दिशा निश्चित करणारी आहे. वेदना, विद्रोह, नकार हाच्या तिचा स्थायीभाव असून सत्य आणि विज्ञाननिष्ठा, तिचे प्राणतत्व आहे. जे सांगावयाचे तेच अचूकपणे कवयित्रीने टिपले आहे. आक्रोश किंवा कुठलाही आतेताईपणा दिसत नाही. कवयित्रीची शांत संयमी सुखभावी वृत्तीचेही दर्शन काही कवितांमधून होते. मनातील भावनांना दैनंदिन जगण्यातील प्रतिमांच रेखाटनही कविता करते आत्मसंवादातून समग्र स्त्री अस्तित्वाची दखल घेत समग्र स्त्री अस्तित्वाचा शोध कवयित्री पातळीवरून घेण्यास यशस्वी ठरलेल्या आहेत.

संपर्क- ७५५९३२२८७६

भारतातील विविध घटनांची पहिली सुरुवात

पहिले वर्तमान पत्र - द बॅंगॉल गॅझेट (जेम्स हिके, २९ जाने. १७८१)
पहिली टपाल कचेरी - कोलकत्ता (१७२७)
पहिले रेल्वे(वाफेचे) इंजिन - मुंबई ते ठाणे (१६ एप्रिल, १८५३)
पहिले संग्रहालय - इंडियन म्युझियम, कोलकत्ता (फेब्रु. १८१४)
पहिले क्षेपणास्त्र - पृथ्वी (१९८८)
पहिले रेल्वेस्थानक - बोरीबंदर (सध्याचे छत्रपती शिवाजी)
पहिले रेल्वेस्थानक - जीम कार्बेट, राष्ट्रीय उद्यान (उत्तरांचल १९३५)
पहिले राष्ट्रीय उद्यान - सिंद्री (झारखंड) - १९५१
पहिले व्यापारी विमानोड्डापण - कराची ते मुंबई (ऑक्टो. १९३२)
पहिली दुमजली रेल्वेगाडी - सिंहगड एक्सप्रेस (मुंबई ते ठाणे)
पहिले पंचतारांकित हॉटेल - ताजमहाल, मुंबई (१९०३)
पहिला मूकपट - राजा हरिश्चंद्र (१९१३ दादासाहेब फाळके निर्मिती)
पहिला बोलपट - आलमआरा (१९१३, आर्देशिर इराणी निर्मिती)
पहिला मराठी बोलपट - अयोध्येचा राजा
पहिले जलविद्युत केंद्र - दार्जिलिंग (१८९८)
पहिला तेलशुद्धीकरण कारखाना - दिग्बोई (१९०१, आसाम)
पहिला आधुनिक पोलाद कारखाना - कुल्टी, प.बंगाल
पहिले दूरदर्शन केंद्र - दिल्ली (१९५९)
पहिली अनुभूती - अप्सरा, तारापूर (१९५६)

पहिले अंटार्क्टिका मोहीम - डिसेंबर १९८१
पहिले विद्यापीठ - कोलकत्ता (१९५७)
पहिला स्कायबस प्रकल्प - मडगाव, गोवा
पहिले रासायनिक बंदर - दाहेज, गुजरात
भारतीय बनावटीचा पहिला रणगाडा - विजयंता
पहिले टेलिफोन एक्सचेंज - कोलकत्ता (१८८१)
भारताचे पहिले लढाऊ विमान - नॅट
पहिला उपग्रह - आर्यभट्ट (१९७५)
भारतीय बनावटीची पहिली पाणबुडी - शाल्की
पहिला अणुस्फोट - पोखरण (१८ मे, १९७४ राजस्थान)
भारताचे अंटार्क्टिकावरील पहिले स्थानक दक्षिण गंगोत्री (दुसरे-मैत्री)
पहिला सहकारी साखर कारखाना - प्रवरानगर (१९४९) अहमदनगर
भारताची पहिली आण्विक पाणबुडी - आय.एन.एस.चक्र
पहिली सहकारी सुतगिरणी - कोल्हापूर जिल्हा शेतकरी विणकर
भारतीय बनावटीची पहिली युद्ध नौका - आय.एन.एस.दिल्ली
पंचायतराज पद्धतीचा स्विकार करणारे पहिले राज्य - राजस्थान
भारतातील पहिला शंभर टक्के साक्षर जिल्हा - एर्नाकुलम (केरळ)
भारतातील पहिले शंभर टक्के साक्षर शहर - कोडुयाम (केरळ)
भारतातील पहिला रंग निर्मिती कारखाना - कोडंबतूर (१९२०)

तंत्रज्ञान कितीही विकसित होऊ दे शाळेला पर्याय नाही. विद्यार्थ्यांना समोर बसून शिकवण्याच्या पद्धतीला दुसरा पर्याय असूनच शकत नाही, अशा अनेक शिक्षकांच्या विचारांना अचानक हादरा बसला. मार्च २०२० मध्ये संपूर्ण भारत कोविड- १९ च्या विळख्यात अडकला. सरकारने शाळा बंद केल्या. लॉकडाऊनला सुरुवात झाली. सर्व जगच जणु ठप्प झाले. परंतु शाळा बंद झाल्या तरी शिक्षण मात्र अल्पवधीतच सुरू झाले. कारण ऑनलाईन शिक्षण हा नवा पर्याय शिक्षकांसमोर उपलब्ध झाला. खरं तर सुरुवातीला अनेक शिक्षकांना या ऑनलाईन शिकवण्याचा सराव नव्हता संगणक कसा हाताळायचा हेही माहित नव्हता. परंतु लवकरच हे तंत्रज्ञान शिक्षकांनी आत्मसात केले आणि ऑनलाईन शाळा अगदी व्यवस्थित सुरू झाल्या.

यावेळी एक गोष्ट लक्षात आली, ती म्हणजे काळाबरोबर स्वतःमध्ये बदल घडवत ज्या शिक्षकांनी अगोदरच तंत्रज्ञानाशी मैत्री केली होती त्यांना ऑनलाईन शिकवणे खुपच सोपे गेले. ज्यांना संगणकाचा वापर करायची थोडीफार सवय होती, त्यांनी परिश्रमपूर्वक हे तंत्रज्ञान शिकून घेतले. परंतु ज्यांना अजिबात संगणकाचा वापर माहित नव्हता त्यांना मात्र फार अवघड गेले.

मात्र या परिस्थितीतून धडा घेऊन शिक्षकांनी तंत्रस्नेही होण्याचे निश्चित केले. तंत्रस्नेही शिक्षक होणे म्हणजे नक्की काय? या करीता प्रथम म्हणजे संगणकाचा वापर करता आला पाहिजे. एकदा संगणकाचा उपयोग करता आला म्हणजे ५० टक्के काम झालेज समजा. मग माहिती हवी इंटरनेटची, 'इंटरनेट' म्हणजेच 'आंतरजाल' एक भुलभुलैय्याच आहे. कारण एका विषयाची माहिती गोळा करत असताना या इंटरनेटच्या जाळ्यात आपण फसतो आणि कधी-कधी इतके वाहावत जातो की, आपण नक्की कशासाठी या आंतरजालात शिरलोय तेच लक्षात रहात नाही. योग्य आणि आवश्यक माहिती संकलित करणे, गरज असेल तेव्हा ती विद्यार्थ्यांसमोर

सुप्रिया ताम्हणकर
पनवेल

प्रदर्शित करणे, विषय सोपा करून सांगण्याकरीता पॉवर पॉईन्ट प्रेझेंटेशन बनवणे, वेगवेगळ्या विषयावर उपलब्ध असलेल्या हजारो ॲनिमेशन मधून योग्य तेच निवडणे हे सर्व शिक्षकांनी केले पाहिजे. एकदा तुमचा डाटाबेस तयार झाला की ९० टक्के काम झोललं असतं. मग फक्त स्वतःला अपडेट करत रहावे लागते. 'विद्यार्थीकेंद्रीत' शिक्षणासाठी तंत्रज्ञानाचा जास्तीत जास्त उपयोग करायला हवा. यासाठी टचस्क्रीन, स्मार्टबोर्ड, ऑनलाईन इंटरॅक्टिव्ह क्विझ, वर्ड वॉल यांसारख्या गोष्टींचा छान उपयोग करून घेता येतो.

लॉकडाऊन मध्ये जेव्हा पाठ्यपुस्तकं उपलब्ध नव्हती तेव्हा एका क्लिकामध्ये संपूर्ण पुस्तक आपल्यासमोर उघडत होतं. एखादा अवघड धडा परत समजावण्या ऐवजी एकदाच त्याचा व्हिडीओ बनवला की त्याचा अनेकदा उपयोग करता येतो. यात श्रमही कमी होतात. पी.पी. प्रेझेंटेशनमुळे भाषेतील व्याकरण शिकवणे रंजक होते. गंमत म्हणजे वर्गात मुलांना गप्प बसायला घसा कोरडा होत असे पण ऑनलाईन वर्गात एका क्लिकने मुलांना सहज म्युट करता येते.

मुद्दा काय तर तंत्रस्नेही शिक्षक गरज हे सर्वांच्याच लक्षात

आले. याच काळात तंत्रस्नेही शिक्षक हे अधिक 'विद्यार्थी प्रिय' शिक्षक झाले. शाळा बंद असल्या तरी तंत्रज्ञानाच्या मदतीने शिक्षण मात्र सुरूच राहिले.

महाराष्ट्रातील सोलापूर जिल्ह्यातील जिल्हा परिषदेच्या शाळेत असलेले प्राथमिक शिक्षक रणजीतसिंह डिसले यांनी तंत्रज्ञानाच्या मदतीने शिक्षण क्षेत्रात क्रांती घडवून आणली. यांनी पाठ्यपुस्तकांमध्ये क्यूआर कोडचा वापर केला. त्यांच्या या प्रयोगाची दखल राज्य सरकारने घेतली आणि पाठ्यपुस्तकातील प्रत्येक धडा व कविता यांना क्यूआर कोड देण्याची पद्धत सुरू झाली.

तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने त्यांनी घडवलेल्या या क्रांतीची जागतिक स्तरावर दखल घेतली गेली. त्यांना युनेस्को आणि लंडन येथील वार्के फाँडेशनच्या वतीने 'ग्लोबल टीचर' हा पुरस्कार ३ डिसेंबर २०२० रोजी जाहीर झाला. रणजीतसिंहजी तंत्रस्नेही होते म्हणूनच हे शक्य झाले.

खरं तर प्रत्यक्ष शिक्षण हेच सर्वात प्रभावी शिक्षण असं आजपर्यंत समजलं जात असे. पण काळाने हे दाखवून दिलंय की, प्रत्यक्ष नाण्याला दोन बाजू असतात. तसेच तंत्रस्नेही शिक्षणाला पण दोन बाजू आहेत. कारण विद्यार्थी जर तंत्रज्ञानाच्या जास्त आहारी गेला तर कदाचित स्वतःच्या बुद्धीचा वापर करायचा विसरणार तर नाही। उदाहरणार्थ अवघड उत्तरे क्षणार्धात समोर येत असतील तर बुद्धिचा, मेंदूचा वापर होणार कसा ? त्याचा परिणाम स्मरणशक्तीवर होणार नाही का ? असेही प्रश्न पडतात. पण म्हणून काही आपण विद्यार्थ्यांना नवीन तंत्रज्ञानापासून दूर ठेऊ शकत नाही. मग करायचे तरी काय ? तर तंत्रज्ञानाचा सुयोग्य वापर करायला शिकवायचे इंटरनेटच्या महासागरामुळे 'माहित असणे' याचे महत्त्व कमी होत चालले आहे म्हणूनच माहितीचा यथायोग्य वापर आणि उपयोजन करणे, योग्य विश्लेषण करणे, नवी माहिती उजेडात आल्यास तिच्या स्रोताच्या सत्यासत्येची शहानिशा करणे या व अशा अनेक क्षमतांचा विकास विद्यार्थ्यांमध्ये होणे जास्त गरजेचे ठरेल.

मुख्य म्हणजे तंत्रस्नेही शिक्षक बनताना शिक्षकाने स्वतःला विद्यार्थी समजण्याची आवश्यकता आहे. कारण बऱ्याचवेळा आपल्यापेक्षा आपल्या विद्यार्थ्यांना या तंत्रज्ञानाची जास्त माहिती असल्याचे लक्षात येते. अशावेळी आपल्याच

विद्यार्थ्यांचा विद्यार्थी होऊन ते तंत्र आत्मसात करून घेणे चांगलेच नाही का ? मला वाटते, अचानक सुरू झालेल्या या ऑनलाईन शिक्षणामुळे हा अनुभव अनेक शिक्षकांना आला. अनेक विद्यार्थ्यांनी शिक्षकांना तंत्रस्नेही होण्यासाठी मदत केली. पण त्यातून शिक्षक-विद्यार्थ्यांचे नातंही अधिक सौहार्दाचे झाले.

शिक्षण क्षेत्रातील विचारवंत डेव्हिड वारलिक म्हणतात -
"We need technology in every classroom
and in every
student and teacher's hand, because it the
pen and
paper of our time, and it is the lens through
which
we experience much of our world. "

(सुप्रिया ताम्हणकर या माध्यमिक शिक्षिका म्हणून
सी.के.ठाकूर विद्यालय नवीन पनवेल येथे कार्यरत)

संपर्क-९८६९७३९८७२

बदल हा निसर्गाचा नियम आहे. काळाच्या गतीनुसार माणूस किंवा इतर प्राणी स्वतःमध्ये बदल करित आला आहे म्हणून ते आज टिकून आहेत. ज्यांनी बदलाचा स्वीकार केला किंवा बदलाला सामोरे गेले ते आपणास प्रगतीपथावर दिसून येत आहेत. ज्यांनी निसर्गाच्या बदलाचा विरोध केला असे प्राणी संपुष्टात आले आहेत. मानव प्राणी हा सर्वात बुद्धिमान असल्याने तो निसर्गाच्या आव्हानाला योग्य प्रकारे तोंड देण्यास सिद्ध होतो. जगभर कोरोनाच्या महामारीने थैमान घातले असल्याने माणसाचे जगणे ठप्प झाले आहे. अनेक जण कोरोनाच्या तडाख्याने मृत्यूमुखी पडले आहेत. पण थांबेल तो माणूस कसला! माणसाने आपले व्यवहार ऑनलाईन पद्धतीने चालू ठेवले. लाखो बालकांचे शिक्षण थांबले. काही काळ शिक्षणाची चाके थांबली असली तरी ऑनलाईन पद्धतीने पुन्हा विद्यार्थ्यांना शिक्षण देणे चालू झाले आहे. ज्यांनी या बदलाचा स्वीकार केला त्यांच्या मुलांमध्ये समाधानकारक प्रगती दिसून येत आहे. ऑनलाईन शिक्षणाच्या माध्यमासाठी अनेक प्रकार सध्या मोबाईलवर उपलब्ध आहेत. त्यातील झूम मीट, गुगल मीट यासारखे प्रकार प्रचलित आहेत.

जवळपास सगळ्याच शाळांनी या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना निरंतर शिक्षण देणे चालू ठेवले आहे. मागील वर्षाच्या तुलनेत यावर्षी पालकांनीदेखील ऑनलाईन शिक्षणासाठी पुढाकार घेतला असल्याचे दिसून येते.

ऑनलाईन शिक्षणासाठी लागणारे तंत्रज्ञान पालक व विद्यार्थी यांनी चांगले अवगत केल्याचे दिसून येत आहे. मात्र याबरोबरच विद्यार्थी व पालक यांना तंत्रज्ञानाच्या दृष्टिकोनातून अधिक साक्षर करणे गरजेचे आहे. उदाहरणार्थ ऑनलाईन शिक्षण वर्ग चालू असताना विद्यार्थी व पालकांनी काही काळजी घेणे आवश्यक आहे ती खालील प्रमाणे...

बऱ्याच जणांची तक्रार असते, आमच्याकडे रेंज मिळत नाही. नेटवर्क चांगले नसते. यावर तक्रार करित बसण्यापेक्षा उपाय शोधला पाहिजे. यासाठी आपण आपल्या परिसरात कोणत्या मोबाईल कंपनीचे नेटवर्क चांगले चालते याचा तपास करावा. तुम्हाला तोच नंबर कायम ठेऊन त्या कंपनीत तो नंबर

किरण दशमुखे

नाशिक

पोर्टेबिलिटी म्हणून ट्रान्स्फर करता येतो. तो करून घ्यावा. सर्व कंपन्यांची पॅकेज जवळपास सारखीच असतात. मात्र आपला नेटवर्क न मिळण्याचा त्रास वाचतो.

ऑनलाईन शिक्षणाच्या माध्यमातून एक प्रकारे आपण व्हर्च्युअल क्लासरूम मध्ये बसलेलो असतो. या माध्यमातून आपल्याला जसे इतरांना पाहता येते, ऐकता येते तसेच इतरही पार्टीसिपेंट्स आपल्याला पाहता व ऐकत असतात. या दृष्टीने आपली वर्तणूक असणे आवश्यक आहे. कॅमेऱ्यासमोर बसताना आपला वेष, हावभाव व्यवस्थित असावेत. कॅमेऱ्याच्या समोर येणाऱ्या घरातील व्यक्ती देखील स्क्रीनवर येतात. त्यांचे आवाज देखील ऐकू येतात. तेव्हा अशावेळी पालकांनी त्या मुला जवळ शांतता राहिल हे पहावे. विद्यार्थ्यांनी देखील आवश्यकता नसताना आपला ऑडिओ एवढेच नव्हे तर व्हिडिओ देखील बंद ठेवावा. शिक्षक सांगतील तेव्हा किंवा गरज असेल त्यावेळी ऑडिओ-व्हिडिओ चालू करावा.

लहान वर्गाचे पालक तर मुलांसोबतच ऑनलाईन मोबाईल समोर अभ्यासाला बसतात. इथपर्यंत ठीक आहे; मात्र ते मुलाला सारख्या सारख्या सूचना देऊन त्याचे शिक्षकाप्रती असलेले अवधान विचलित करतात. त्याला बिचाऱ्याला

कळत नाही की,त्याने पालकाचे ऐकायचे की शिक्षकाचे ? तो संभ्रमात पडतो. एकाच वेळी दोन मार्गदर्शक नकोत. यामुळे त्याचे अभ्यासावरील कॉन्सन्ट्रेशन लूज होते. ऑनलाइन वर्ग संपल्यानंतर तुम्ही त्याचा अभ्यास घेऊ शकता. त्याला आवश्यक त्या सूचना व मार्गदर्शन करू शकता. बऱ्याचदा असे अनुभवास आले आहे की,विद्यार्थी ऑनलाइन शिक्षणास बसला ही पालक त्याला एवढ्या सूचना देतात व धाकदपटशा करतात, की मुलांचे मन एकाग्र होऊ शकत नाही.तो घाबरून जातो.यामुळे तो योग्य प्रकारे ज्ञानार्जन करू शकत नाही. काही मुलांना प्रत्येक वेळी पालकांची मदत घेण्याची सवय यामुळे जडली आहे. शिक्षकांनी काही प्रश्न विचारला की पालक मुलाला विचारही करू न देता ताबडतोब रेडीमेड उत्तर सांगतात.त्यांना वाटते आपल्या मुलाने सर्वात प्रथम उत्तर दिले पाहिजे.मात्र यामुळे मुलांची विचार करण्याची क्षमता मारली जाते आहे. एक वेळ मुलाला उत्तर देता आले नाही तरी चालेल, पण आपण अशा प्रकारचा टेक् देऊन काय प्राप्त करित आहोत? दररोज चा वर्ग म्हणजे काय स्पर्धा परीक्षा नव्हे की त्याला मोठे बक्षीस मिळणार आहे. ती खरे तर त्याचे जीवन घडवण्याची पाठशाळा आहे यातूनच तो घडत जातो. मुले चुका करतात, तेव्हा ती शिकत असतात. चुकीचे उत्तर दिले म्हणून मुलांना कुठलेही वाईट वाटत नाही. मात्र पालकांचा इगो दुखावला जातो.खरे लक्षात घेतले तर यामुळे काहीच बिघडत नाही.मुले चुकांमधून स्वतः शिकत असतात. ज्ञानग्रहण करत असतात. तेव्हा पालकांनी ऑनलाईन क्लासमधील आपली भूमिका केवळ निरीक्षकाची ठेवावी. मार्गदर्शकाची नको. त्यानंतर मात्र मार्गदर्शन जरूर करावे.

अजून एक महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे, मागील वर्षी हे सर्व नवीनच असल्याने अनेक पालकांनी मोबाईलवरील शिक्षणाला विरोध दर्शविला. पर्यायाने ती मुले आज मागे पडलेली दिसून येत आहेत. आज यातील काही पालक ऑनलाइन शिक्षणाला तयार झाले आहेत. एक गोष्ट लक्षात घेतली पाहिजे,तंत्रज्ञान वाईट नाही त्याचा अतिरेक वाईट आहे. जी मुलं तंत्रज्ञानाचा यशस्वी वापर करू शकणार नाहीत,ती भविष्यात निश्चितच मागे पडतील. तेव्हा मोबाईल मुळे मुले बिघडतात असे कारण पुढे करणाऱ्या पालकांनी आपल्या स्वतःचा मोबाईलचा वापर तपासून पाहावा. मुले अनुकरणातून शिकतात.आपण जर मोबाईलचा यथायोग्य वापर करत असाल, तर मुलेदेखील तुमचे अनुकरण करतील. मुलांना चांगले काय वाईट काय हे समजून सांगण्याची जबाबदारी पालकांची आहे. शिक्षक तर याबाबतीत नेहमीच सांगत असतात आणि त्यांच्या सांगण्याचा मुलांवर सकारात्मक परिणाम झाल्याचे

नेहमीच दिसून येते. तेव्हा मोबाईल हे उपकरण केवळ अभ्यासासाठी आहे,मनोरंजनासाठी नाही हा विचार जर मुलांच्या मनावर बिंबवला, तर ते या माध्यमाचा उपयोग आपल्या शैक्षणिक उन्नतीसाठी करून घेतील,यात कुठलीही शंका नाही.

अजून एक महत्त्वाची गोष्ट या काळात सर्वत्र वादग्रस्त ठरली आहे आणि ती म्हणजे ऑनलाइन शिक्षण शाळांनी फुकट दिले पाहिजे.अशी पालकांची मानसिकता बनली आहे. मूल जर शाळेत जात नाही तर फी कशी भरायची? हा जो गोड गैरसमज पसरला आहे तो काहीशा अज्ञानाचा भाग म्हणावयास हवा. आपण जर शिक्षकांच्या भूमिकेत जाऊन ते करित असलेल्या ऑनलाईन विद्यादानाचे स्वरूप व कार्य प्रणाली समजून घेतली तर आपल्या लक्षात येईल की शिक्षकांच्या दृष्टीने ऑनलाइन टिचिंग हे ऑफलाईन शिक्षणापेक्षा जास्त त्रासदायक व वेळखाऊ आहे. ऑनलाईन तास घेण्याअगोदर प्रत्येक शिक्षकाला त्या पाठावरील प्रश्नांची पीपीटी (presentation) तयार करावी लागते. काही फोटो किंवा चित्रे घ्यावी लागतात. प्रश्न उत्तरांसाठी पीडीएफ तयार करावी लागते. तशाच प्रकारचे,आशयाचे विविध व्हिडिओ, युट्युब वर जाऊन सर्च करावे लागतात. ते स्वतः पहावे लागतात. आणि मग ऑनलाइन शिक्षणात मध्ये आवश्यकतेनुसार शेअर करावी लागतात. हा सर्व गुंता खूप मोठा आहे. शिक्षक ४० मिनिटे शिकवतो म्हणजे संपले असे नाही.त्यापूर्वी त्याला तास,दोन तास पूर्वतयारीसाठी खर्च करावे लागतात. हे किती जणांना माहित आहे?आणि म्हणून ऑनलाइन शिक्षणाला कमी न लेखता ती काळाची गरज समजून आपण आता पुढे सरसावले पाहिजे. केवळ शाळा चालू होण्याची वाट पहात बसले तर आपले मुल प्रवाहातून मागे पडेल.त्याचे शिक्षण काही काळ का होईना थांबून जाईल. यासाठी प्रत्येक पालकांनी जागरूकपणे मुलाच्या शिक्षणाची काळजी घेतली पाहिजे. मुलाची शाळा, त्याचे शिक्षक यांच्यावर विश्वास ठेवला पाहिजे. शिक्षक व डॉक्टर यांच्यावर जर आपला विश्वास नसेल तर आपण त्यांच्याकडे न गेलेलेच बरे. कोणत्याही शिक्षकाला विद्यार्थ्यांचे नुकसान व्हावे असे कधीच वाटत नाही. तो नेहमीच विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीसाठी झटत असतो.तेव्हा आपण जर प्रवाहाच्या बाहेर असाल,तर अजूनही वेळ गेलेली नाही.लवकरात लवकर शिक्षण प्रवाहात सामील व्हा.बालकांचे शिक्षण निरंतर चालू ठेवा. ही आपली सर्वांची जबाबदारी आहे.

संपर्क- ९४२०८८९५७५

जून ते सोन...

शाळेतील प्रयोगशील आठवणी !

जुन्या काळातमुलांना(आपल्याला) शिक्षण देतांना वापरलेल्या शैक्षणिक कृती/प्रयोग(आपल्या बालपणीच्या गुरुजींनी वापरलेल्या शैक्षणिक कृती)

एक खापराची पाटी; आमच्या घरात दोन भावांनी वापरून गुळगुळीत झालेली माझ्याकडे शिक्षणाचा श्रीगणेशा करण्यासाठी आली; आणि मी पहिल्या वर्गात असतानाच फुटली ...असं हे आमच शिक्षण .पाचवीलागेल्या शिवाय वह्यापेन भेटत नसे.चौथी मधून पाचवीत गेल्यावर मात्र सर्व गणिते बदलली ...टोलेजंग शाळा पाहून खूप आनंद झाला.शाळेमध्ये डबा खाऊन झाल्यावर आम्ही पाणी प्यायला हौदावर जायचो ; त्या वेळेस काही मोठी मुले हातात काचेच्या नळ्या घेवून हौदावर धुण्यासाठी यायची .आम्हाला कुतूहल वाटायचं ; परंतु त्या केमिकल चा वास आम्हाला विचित्र वाटायचा.हौदाच्या शेजारीच प्रयोगशाळा असल्याने आम्ही पाणी पिल्यावर आत डोकावून पाहायचो .खूप मज्जा वाटायची .आम्हालापाचवी पासून विज्ञानामध्ये तीन स्वतंत्र विषय असायचे .जीवशास्त्र,भौतिकशास्त्र आणि रसायनशास्त्र .तिन्ही विषयाला वेगवेगळे शिक्षक .मग आम्हाला विज्ञान विषय खूप आवडायला लागला .आम्हाला आमचे सर छोटे छोटे प्रयोग ,प्रयोग शाळेत नेऊन दाखवायचे .वेगवेगळी रसायने जवळून पहायला हाताळायला मिळायची .भौतिकशास्त्राचे प्रयोग करायला भेटायचे .जीवशास्त्रामध्ये आम्ही त्या काळी पहिल्या.अनेक प्रकारचे बाटलीबंद जीव पाहताना खूप आनंद व्हायचा .आणि विशेष म्हणजे प्रत्येक विषयाची प्रयोगशाळा वेगळी .आमच्या त्या काळातील शिक्षकांनी दिलेले प्रत्यक्ष अनुभव आज हि डोळे बंद केले की चांगल्या प्रकारे आठवतात.आम्ही प्रयोगातून विज्ञान शिकलो याचा खूप आनंद होतो.

मला एक प्रसंग चांगला आठवतो .मी सहावीला असताना आमचे सय्यद सर जीवशास्त्र शिकवायचे. त्यांना आम्हाला

संजय गोरे

कर्जत-रायगड

काडिकीडा दाखवायचा होता.नाकतोड्या सारखा असतो तो.

सरांनी जीवशास्त्राची प्रयोगशाळा शोधली पण तो किडा सापडला नाही.त्याचे एखादे चित्र पण सापडले नाही. दररोज शाळा सुटल्यावर सर शेतामध्ये जाऊन तो कीटक शोधत. तिसऱ्या दिवशी सरांनी तो कीटक बाटलीत घालून आणलाच ....केवळ नवनवीन प्रयोग पाहायला भेटतात म्हणून आम्ही रोज शाळेत नियमित हजर असायचो .आम्हाला रविवार नको असायचा.आमचे भूगोलाचे शिक्षक नकाशा हातात घेतल्याशिवाय कधीच वर्गात येत नसत.या प्रयोगाच्या अनुभवामुळे आमच माध्यमिक शिक्षण कसे पूर्ण झाले आम्हालाच कळले नाही .....

आज मी शिक्षक असताना या गोष्टीचे महत्व मला सातत्याने जाणवते म्हणून मी प्रयोग साहित्य ....नकाशे....खूप जपून ठेवतो आणि अभ्यासक्रमात वापरतो.

(संजय गोरे हे प्राथमिक शिक्षक म्हणून जि.प.शाळा पिंगळस, ता.कर्जत, जि.रायगड येथे कार्यरत)

संपर्क- ७२७६४९३६५९

कोरोना (कोविड-१९ संसर्गामुळे दोन्ही पालक गमावलेल्या बालकांना अर्थसहाय्य मिळणेबाबत नवीन योजना)

दि.१७ जून २०२१

संकेतांक २०२१०६१७१६५२०७७५३०

केंद्र शासनाच्या PM CARES For Children Empowerment of COVID -Affected Children ह्या योजनेव्यतिरिक्त राज्य शासनाकडून कोरोना (कोविड-१९) संसर्गामुळे दोन्ही पालक गमावलेल्या बालकांना अर्थसहाय्य उपलब्ध करून देण्यास या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात येत आहे. सदर योजनेतर्गत कोविड-१९ संसर्गामुळे दोन्ही पालक गमावलेल्या बालकांना अर्थसहाय्य उपलब्धकरणेबाबत खालीलप्रमाणे कार्यवाही निश्चित करण्यात येत आहे. :

१) योजनेचा उद्देश : महाराष्ट्र राज्यामध्ये कोरोना (कोविड- १९) संसर्ग किंवा इतर कारणामुळे दोन्ही पालकांचा मृत्यू झाल्यामुळे अनाथ झालेल्या ० ते १८ वर्ष वयोगटातील बालकांचे पुनर्वसन करणे व त्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी सहाय्य करणे.

२) योजनेचे लाभार्थी : १. दिनांक ०१ मार्च, २०२० रोजी किंवा त्यानंतर कोरोना (कोविड १९) संसर्गामुळे ज्या बालकाचे दोन्ही पालक (आई आणि वडील) मृत्यू पावलेले आहेत अशी ० ते १८ वयोगटातील बालके. २. दिनांक १ मार्च, २०२० रोजी किंवा त्यानंतर एका पालकाचा (आई किंवा वडील) कोविड-१९ मुळे तरएका पालकांचा इतर कारणामुळे मृत्यू झाला असल्यास त्यांची ० ते १८ वयोगटातील बालके. ३. दिनांक १ मार्च २०२० पुर्वीच एका पालकाचा (आई किंवा वडील) मृत्यू झाला असेल व दिनांक १ मार्च, २०२० किंवा त्यानंतर एका पालकाचा कोविडमुळे मृत्यू झाला असल्यास त्यांची ० ते १८ वयोगटातील बालके,

३) लाभाचे स्वरूप :

१. जी बालके कोविड १९ संसर्गामुळे अनाथ झाली आहेत, अशा बालकांचे संगोपन करणेसाठी कुटूंबातील कोणताही सदस्य / नातेवाईक इच्छुक नसल्यास त्या बालकाला काळजी व संरक्षणाची गरज आहे ही बाब विचारात घेवून त्यास विहित कार्यपध्दतीन्वये वालगृहामध्ये दाखल करण्यात येईल. याव्यतिरिक्त सदर बालकाच्या नावे एकरकमी ५.०० लक्ष (अक्षरी रुपये पाच लक्ष फक्त) इतकी रक्कम मुदत ठेव (फीक्स्ट डिपॉझीट) म्हणून जमा करण्यात येईल. २. जी बालके कोविड-१९ संसर्गामुळे अनाथ झाली आहेत, अशा बालकांचे संगोपन करणेसाठी त्यांचे नातेवाईक इच्छुक असतील तर अशा बालकांना महिला व बाल विकास विभागांतर्गत शासन निर्णय दि.६.४.२०२१ अन्वये राबविण्यात येणाऱ्या बालसंगोपन योजना अनुज्ञेय राहिल. याव्यतिरिक्त सदर बालकाच्या नावे एकरकमी ५.०० लक्ष (अक्षरी रुपये पाच लक्ष फक्त) इतकी रक्कम मुदत ठेव (फीक्स डिपॉझीट) म्हणून जमा करण्यात येईल.. ३. सदर योजनेतर्गत एकरकमी मुदतठेवीची रक्कम संबंधित बालक व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांच्या नावे असणाऱ्या सामायिक बँक खात्यावर जमा करण्यात येईल.

४) योजनेच्या अटी व शर्ती : १. पात्र लाभार्थी महाराष्ट्राचा रहिवासी असावा.. २. आई- वडील मृत्यू पावल्याचे सक्षम प्राधिकारी यांचे प्रमाणपत्र (मृत्यूचा दाखला) ३. पात्र लाभार्थ्यांचा जन्म नोंदणीचा दाखला. ४. लाभार्थी शाळेत जात असल्यास शाळा सोडल्याचा दाखला/ टि.सी. / बोनाफाईड प्रमाणपत्र. ५. बालकांच्या नावे एकरकमी मुदत ठेव म्हणून जमा

करण्यात आलेली १५.०० लक्ष रक्कम बालकाचेवय २१ वर्षे झाल्यानंतरच आहरित करण्यात येईल. ६. बाल संगोपन योजनेतर्गत प्राप्त अर्थसहाय्याची रक्कम बालक तसेच त्याचे सध्याचे पालक (नातेवाईक) हे लाभार्थ्यांच्या शैक्षणिक, वैद्यकीय अशा विविध गरजांसाठी या रक्कमेचा वापर करू शकतील. ७. मुदत ठेवीत गुंतविण्यात आलेल्या मुळ मुद्दल रक्कम व त्यावरील २१ व्या वर्षी देय असणारे व्याज अनुज्ञेय होण्यासाठी मुलगी वयाची १८ वर्षे पूर्ण होईपर्यंत तर मुलगा वयाची २१ वर्षे पूर्ण होईपर्यंत अविवाहीत असणे आवश्यक राहिल. ८. विहीत मुदतीपूर्वी मुलीचा किंवा मुलाचा विवाह झाल्यास अथवा नैसर्गिक किंवा इतर कोणत्याही कारणाने लाभार्थ्यांचा मृत्यू झाल्यास सदर रक्कम शासनाच्या एकत्रित निधीत जमा करण्यात येईल. ९. संस्थाबाह्य लाभार्थ्यांच्या नावे मुदत ठेव (फीक्स्ट डिपॉझिट) म्हणून रक्कम जमा करण्यात आल्यानंतर बँकेकडून देण्यात आलेल्या मुळ गुंतवणूक प्रमाणपत्राची प्रत लाभार्थी व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांच्याकडे राहिल. तर संस्थेमध्ये दाखल लाभार्थ्यांच्या गुंतवणूक प्रमाणपत्राची प्रत संबंधित संस्थेचे अधिक्षक व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांच्याकडे राहिल.

५) अर्ज करणे व प्रस्ताव मान्यतेची कार्यपध्दती : १.

महिला व बाल विकास विभागाच्या दि.७.५.२०२१ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये गठित कृतीदलामार्फत १ मार्च, २०२० किंवा त्यानंतर कोविड संसर्गामुळे अनाथ झालेल्या बालकांचा शोध घेण्याची कार्यवाही करण्यात येईल. २. सदर योजनेचा लाभ घेऊ इच्छिणाऱ्या व कोविड संसर्गामुळे अनाथ झालेल्या बालकांची कागदपत्रे कृतीदलासमोर सादर करून अनाथ बालकांना लाभ मिळवून देण्याची जबाबदारी जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांची राहिल. ३. जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांनी सर्व कागदपत्रे योग्य असल्याची व बालकाच्या दोन्ही पालकांचा मृत्यू झालेला आहे याबाबत खातरजमा करून अर्थसहाय्य मान्यतेचा प्रस्ताव शासन निर्णय, महिला व बाल विकास विभाग, दिनांक ७.५.२०२१ अन्वये जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली गठीत टास्क फोर्स समोर सादर करण्यात यावा. ४. जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली

गठीत समितीने प्रस्ताव मान्य केल्यानंतर सदर रक्कम संबंधित बालक व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांच्या नावे असणाऱ्या सामायिक बँक खात्यावर जमा करण्यात येईल. ५. सदर पात्र बालकांसाठी बालसंगोपन योजनेतर्गत देय असणारी रक्कम त्या बालकासाठी खर्च न करता इतर प्रयोजनासाठी त्याच्या पालक/ नातेवाईकाकडून खर्च केली जात असल्याचे व त्या बालकाकडे दुर्लक्ष केले जात असल्याची बाब निदर्शनास आल्यास त्या बालकाला काळजी व संरक्षण मिळावे यासाठी बालगृह / शिशुगृहात दाखल करण्यात येईल.

६. प्रस्ताव मान्यतेसाठी समितीची वेळोवेळी बैठक आयोजित करण्याची जबाबदारी जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांची राहिल.

७. सदर योजनेतर्गत पात्र लाभार्थी ज्या बालकांचा ताबा त्यांचे पालक किंवा नातेवाईकांकडे असेल अशा बालकांचे योग्य रितीने संगोपन होत असल्याची खातरजमा दरमहा करण्याची जबाबदारी बालसंगोपन योजनेच्या अटी शर्तीनुसार संबंधित जिल्हा महिला व बालविकास अधिकारी यांची राहिल.

मराठी मासिक

शिक्षणयात्री

हे मासिक वृत्तपत्र मालक, प्रकाशक, संपादक शैला नंदकिशोर हजारे यांनी मुद्रक सतिष कमलसिंग गिरासे यांच्या मालकीच्या यशवंती ऑफसेट १ ला माळा शिवाजी मार्केट शिरपूर, ता. शिरपूर जि. धुळे ४२५४०५ (महाराष्ट्र) येथे छापून ३४, क्रांतीनगर, १ली गल्ली, शिरपूर ता. शिरपूर जि. धुळे ४२५४०५ (महाराष्ट्र). येथे प्रकाशित केले. संपादक - शैला नंदकिशोर हजारे Reg No.

२८

मासिक शिक्षणयात्री
ऑगस्ट २०२१

www.shikshanyatri.com

लेखकांसाठी सुचना

१. लेखांचा विषय प्रचलित आणि संक्षिप्त असणे आवश्यक आहे.
२. प्रकाशित करणाऱ्या येणाऱ्या लेखांची शब्दमर्यादा ५०० ते १००० असावी आणि लेख संगणकीकृत करून shikshanyatri11@gmail.com, pragatiartsshirpur@gmail.com या मेलवर पाठवावी.
३. संगणकीकृत केलेल्या मुद्रित अक्षरांसाठी (श्रीलिपी देव ७०८) Shree lipi- Dev708 /google marathi/ mangal font फॉन्ट साईज १५ असावे.
४. स्वीकृत करण्यात येणाऱ्या लेखांचे पुनर्संस्कारित करण्याचे सर्व हक्क संपादक मंडळाकडे राहतील.
५. लेखात अद्यावत माहिताचा वापर करून भाषा सुस्पष्ट व समजण्यास सोपी असावी.
६. लेखकाने प्रथम पृथ्वावर लेखाचे शीर्षक, लेखकाचे नाव, पासपोर्ट साईज फोटो, भ्रमणध्वनी व पिनकोडसह पत्ता अवश्य द्यावा.
७. लेख पाठवितांना लेखकांकडून अनेकवेळा टंकलेखनामध्ये चुका होत असल्याचे आढळते, त्यामुळे वाक्यांचा संदर्भ लागत नाही. तरी कृपया लेख पाठवितांना पुन्हा एकदा काळजीपूर्वक वाचन करून पाठवावा.
८. मासिकाच्या वर्गणीचे धनादेश व डिमांड ड्राफ्ट – शिक्षणयात्री या नावाने संपर्क पत्त्यावर पाठवावेत.

Reg No. MAHMAR2015/67226

शिक्षणयात्री

Postal Registration No.DHL/557/2021-23

सहकार्याचे विनम्र आवाहन...

शिक्षण यात्री मासिक नियमित प्रकाशन करताना होणारी आर्थिक कसरत पहाता आपणांस वर्गणीदार होऊन शिक्षण यात्री मासिकास आर्थिक स्थैर्य मिळवून देण्याची कळकळीची विनंती!!!!

वार्षिक वर्गणी- ४०० रूपये   द्विवार्षिक वर्गणी - ७०० रूपये   त्रैवार्षिक वर्गणी-१००० रूपये
शिक्षण यात्री या नावाने चेक/मनीआर्डर पोस्टाने पाठवू शकतात.

Online पेमेंट साठी--- खाते नाव-शिक्षणयात्री Shikshanyatri

बँक ऑफ बडौदा (राष्ट्रीय कृत) No--13320200000322 Ifsc-BARB0SHIRPU

....वर्गणी पाठविल्यास पत्ता व जमा पावती बाबत कळविणे....

संपर्क पत्ता- संपादक शिक्षण यात्री क्रांतीनगर मुपोता-शिरपुर जि-धुळे ४२५४०५

(मोबा.८२०८३०१००१/९८५०९६४६०१)

With pay any app

Postal Registration No.DHL/557/2021-23

प्रेषक

संपादक -२९,क्रांतीनगर,१ली गल्ली,

शिरपूर ता.शिरपूर जि.धुळे

भ्रमणध्वनी : ८२०८३०१००१

Pragati Arts Shirpur 8421356261

प्रती, ...

.....

.....